

รายการการเรียนรู้การสอนบทที่ 4

1. บททั่วไป
2. ราชธรรมเนียมว่าด้วยการให้ทาน
3. ราชธรรมเนียมว่าด้วยศีล
4. ราชธรรมเนียมว่าด้วยการเสวยสละ
5. ราชธรรมเนียมว่าด้วยความซื่อตรง
6. ราชธรรมเนียมว่าด้วยความอ่อนโยน
7. ราชธรรมเนียมว่าด้วยความมีเดช
8. ราชธรรมเนียมว่าด้วยความไม่โกรธ
9. ราชธรรมเนียมว่าด้วยความไม่เบียดเบียนประชาชน
10. ราชธรรมเนียมว่าด้วยความอดทน
11. ราชธรรมเนียมว่าด้วยความหนักแน่นในธรรม

จุดมุ่งหมายของบทที่ 4

1. อธิบายได้ว่าราชธรรมจำเป็นต่อพระราชาอย่างไร
2. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องทำทาน
3. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีศีล
4. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องเป็นนักเสวยสละ
5. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีความซื่อตรง
6. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีความอ่อนโยน
7. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีพระเดช
8. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องไม่โกรธ
9. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องไม่เบียดเบียนประชาชน
10. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีความอดทน
11. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีความหนักแน่นในธรรม

บทที่ 4

ราชาธรรมกับภาวะปกครองระบอบราชาธิปไตย

4.1 บททั่วไป

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า อีสริยํ วสํ โลเก แปลว่า อำนาจเป็นใหญ่ในโลก พุทธวจนะบทนี้มีความหมายว่า ผู้ที่มีอำนาจจะเป็นคนที่ยิ่งใหญ่ในทุก ๆ เรื่อง คนที่มีอำนาจย่อมจะเป็นที่เกรงขามของคนทั่วไป คนสามัญจะคอยบัญชาของผู้มีอำนาจ และประจบผู้มีอำนาจ นี่เป็นปกติธรรมดาของคนมีอำนาจในรัฐหนึ่งหรือประเทศหนึ่งจะมีผู้มีอำนาจหนึ่งคนเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง คนไทยเราเรียกท่านผู้นี้ว่าพระเจ้าแผ่นดิน การมาสู่ตำแหน่งมาได้สองทาง คือปราบดาตัวเองขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน หรือไม่ก็เป็นโดยกฎการสืบสันตติวงศ์ของรัฐนั้น

พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ที่ประชาชนเคารพสักการะและยกย่อง การเคารพสักการะของประชาชนต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น ส่วนหนึ่งมีพื้นฐานมาจากอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจมาก สามารถที่จะสั่งประหารชีวิตคนในพระราชอาณาจักรได้ ดังนั้นประชาชนจึงเกรงกลัวพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงอำนวยการประโยชน์สุขให้กับประชาชน ทรงแสดงความเมตตากรุณาต่อประชาชน ความเกรงกลัวที่มีอยู่จึงกลายเป็นความเคารพยกย่องและภักดีแม้ชีวิตก็อาจจะสละแทนได้ ก็ด้วยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินเป็นที่เคารพยกย่องดังกล่าวมานี้ ประชาชนทั้งหลายจึงมีความสำนึกร่วมกันว่า แผ่นดินพร้อมทั้งทรัพยากรทั้งหลายบรรดามีอยู่ในอาณาจักร เป็นสมบัติของพระองค์ และพระองค์มีอำนาจเด็ดขาดในการที่จะพระราชทานสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งให้กับประชาชนของพระองค์

จากความภักดีที่ประชาชนมีต่อพระเจ้าแผ่นดินตามที่กล่าวมานี้ เราจะเห็นว่าความภักดีของปวงชนเหล่านั้น เป็นเหตุให้ปวงชนยอมพลีกำลังและชีวิต เพื่อราชบัลลังก์ สมัยที่ปวงชนมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขของประเทศนั้น พวกเขาถือว่าชีวิตของพวกเขาเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน ดังนั้น เมื่อประเทศมีสงครามเขาก็ทำการรบเพื่อพระเจ้าแผ่นดิน ตามสำนวนไทยที่เราพูดกันว่า

เพื่อราชบัลลังก์ เราจะเห็นความจริงในข้อนี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ ในสมัยนั้น บวงชนต่างมี
สำนึกร่วมกันว่า แผ่นดินและชีวิตมนุษย์เป็นของพระเจ้าแผ่นดินทั้งหมด จะมีใครสักคนใหม่ที่จะกล้า
พูดว่า แผ่นดินนี้เป็นของประชาชน เหมือนที่คนทุกวันนี้พูดกัน ก็คงจะตอบได้ว่า ในสมัยนั้นคงจะ
ไม่มีใครกล้าพูดอย่างนี้ แม้แต่จะคิดก็อาจจะไม่มีด้วยซ้ำ หากจะถามว่าทำไมคนสมัยนั้นจึงคิดว่า
พระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติเพียงผู้เดียว ก็คงจะตอบได้ว่า มีสาเหตุสองประการที่
ทำให้คนสมัยนั้นมีสำนึกร่วมกันดังกล่าว สาเหตุประการที่หนึ่งคงเป็นเพราะประชาชนในประเทศ
สมัยนั้น มีคุณภาพต่ำทางการศึกษา และก็จะมีความสำนึกในฐานะของตนว่าเป็นเพียงไพร่แผ่นดิน
ของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น แม้พระเจ้าแผ่นดินและอำมาตย์ผู้ปกครองประเทศ ก็มองว่าประชาชน
ของประเทศเป็นเพียงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

การที่ประชาชนมองตัวเองว่าเป็นไพร่ก็ดี และการที่ผู้ปกครองสมัยนั้นมองประชาชน
ว่าเป็นไพร่ก็ดี ทำให้ทั้งตัวประชาชนเอง และผู้ปกครองมองเห็นว่า ประชาชนเป็นเพียงตัวประ-
กอบของแผ่นดินเท่านั้น เมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นในอาณาจักร พระเจ้าแผ่นดิน และอำมาตย์
ของพระองค์เท่านั้น จะเป็นผู้คิดแก้ไข อย่างเช่นเมื่อเกิดสงคราม พระเจ้าแผ่นดินและเสนามาตย์
เท่านั้น ที่จะเป็นเจ้าของเรื่องช่วยกันคิดดำเนินนโยบายในการทำสงคราม โดยมีไพร่ฟ้าของ
แผ่นดินไปตายแทน ถ้าจะถามว่าไพร่ฟ้าเหล่านั้น เขาคิดบ้างไหมว่าเขาทำการรบเพื่อประโยชน์
สุขของเขาและครอบครัว ก็คงตอบได้ว่า เขาคงไม่คิดอย่างนั้น เขาคงคิดเพียงว่าเขารบเพื่อ
รักษาราชบัลลังก์หรือรบเพื่อให้พระเจ้าแผ่นดินของเขามีอำนาจอยู่ต่อไป คนในประเทศทุกคนคง
ทนไม่ได้ที่จะเห็นพระเจ้าแผ่นดินของตน ไปคุกเข่ากราบไหว้เจ้าแผ่นดินประเทศอื่น เพราะฉะนั้น
พวกเขาจึงเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อให้พระเจ้าแผ่นดินของเขา มีอำนาจอยู่เหมือนเดิม โดยไม่ต้อง
ไปขึ้นอยู่กับพระเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น

ส่วนสาเหตุที่สองที่ทำให้ประชาชนสมัยนั้น คิดว่าตัวเองเป็นเพียงตัวประกอบของประ-
เทศชาติ น่าจะมาจากว่าคนสมัยนั้นต่างมีความคิดร่วมกันว่า ผู้ที่จะมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินนั้นจะ
ต้องเป็นผู้มีบุญญาธิการมาก เป็นผู้ที่จุติมาจากสวรรค์ ส่วนประชาชนทั่วไปเป็นคนมีบุญน้อย การ
ที่เขาคิดว่าตัวเองเป็นคนมีบุญน้อย ก็คงเป็นเพราะความคิดอ่านน้อย ทรัพย์สินมัติน้อย รูปร่าง

หน้าตาไม่งาม สิ่งเหล่านี้ทำให้เขาคิดว่าประชาชนทั่วไปนั้นเป็นคนมีบุญน้อย เมื่อถือว่าตนเองมีบุญน้อยแล้วก็เลยยอมผู้มีอำนาจคือพระเจ้าแผ่นดิน แล้วก็เชื่อว่าสมบัติทั้งปวงในประเทศเป็นของพระองค์คนเดียว คนอื่นเป็นเพียงตัวประกอบบุญบารมีของพระองค์เท่านั้น เพราะเหตุสองประการดังกล่าวมานี้ คนในสมัยนั้นจึงมีความสำนึกร่วมกันว่า แผ่นดินและชีวิตบนแผ่นดินเป็นสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้น ซึ่งต่อมาเมื่อไพร่ฟ้ามีการศึกษาดีขึ้น จึงเกิดความสำนึกขึ้นว่า เราน่าจะมีสิทธิ์มีเสียงในแผ่นดินนี้บ้าง เพราะเราก็เป็นผู้หนึ่งที่จะต้องสละชีพเพื่อแผ่นดิน เมื่อความคิดอย่างนี้มีมากขึ้นจึงก่อให้เกิดความสำนึกขึ้นมาใหม่ว่าประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ซึ่งจะได้กล่าวถึงกระแสความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปในบพหน้า

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เมื่อบวงชนมีความสำนึกร่วมกันว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นเพียงผู้เดียวเท่านั้น ที่เป็นเจ้าของแผ่นดินและเป็นเจ้าของทรัพยากรทั้งหลายที่ติดอยู่บนแผ่นดิน แม้มนุษย์และสัตว์เดรัจฉานที่อยู่ในพระราชอาณาจักก็เป็นของพระองค์เช่นกัน ดังนั้น การที่ประชาชนจะทุกข์หรือสุขอย่างไร จึงขึ้นอยู่กับการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้น ถ้าพระเจ้าแผ่นดินปกครองดี ประชาชนหรือไพร่ฟ้าของพระองค์ก็มีความสุข แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินปกครองไม่ดี ไพร่ฟ้าก็เดือดร้อนและก็ปรากฏในประวัติศาสตร์อยู่เสมอว่า พระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองโดยธรรม มักจะถูกประชาชนขับไล่ออกจากราชบัลลังก์ ผู้ใฝ่ใจในการปกครองทั้งหลายก็อยากจะรู้ว่า การปกครองที่เป็นธรรมจะต้องปกครองอย่างไร การปกครองที่จะทำให้ประชาชนรักจะต้องทำอย่างไร หรือจะปกครองอย่างไร จึงจะไม่ให้ประชาชนเดือดร้อนจนถึงกับขับไล่พระเจ้าแผ่นดินออกจากราชสมบัติ ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่พระเจ้าแผ่นดินในอดีตและนักปกครองในอดีตได้พยายามค้นคว้าหาคำตอบในปัญหาเหล่านี้มาตลอด

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ทรงสั่งสอนชาวโลกให้ได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในภพหน้า และประโยชน์ในพระนิพพาน สำหรับคำสอนเรื่องประโยชน์ในปัจจุบันนั้น พระองค์ได้วางหลักธรรมสำหรับพระเจ้าแผ่นดินไว้ 3 ประการคือ

1. ราชธรรม
2. จักกวัตติวัตร
3. ราชสังคหวัตถุ

หลักธรรมทั้งสามประการนั้น พระพุทธองค์ทรงวางไว้ในหลักคำสอนที่เกี่ยวกับประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะต้องปฏิบัติตาม ถ้าหากว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดไม่ปฏิบัติตามนี้ ประชาชนจะเดือดร้อน เมื่อปกครองให้ประชาชนเดือดร้อน ประชาชนก็จะพากันเกลียดชัง เมื่อประชาชนพากันเกลียดชัง พระเจ้าแผ่นดินก็จะอยู่ในบัลลังก์ไม่ได้ หรือถ้าจะอยู่ได้ก็จะเป็นทุกข์เท่าที่ควร ดังนั้น เพื่อประโยชน์ในการปกครองบ้านเมือง นักปกครองทั้งหลายจึงควรรู้หลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้สำหรับพระเจ้าแผ่นดินว่า มีความสำคัญอย่างไร และจำเป็นอย่างไร

ก็หลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการปกครอง ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ปฏิบัติกัน มีอยู่ 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ราชธรรม
2. จักกวัตติวัตร
3. ราชสังคหวัตถุ

หลักธรรม 3 ประการนั้น จักกวัตติวัตรจะกล่าวในบทที่ 5 ส่วนราชสังคหวัตถุจะกล่าวในบทที่ 6 สำหรับราชธรรมจะได้กล่าวในบทนี้

ราชธรรม แปลว่า ธรรมของพระราชา หรือธรรมที่พระราชาต้องมีประจำพระองค์ ราชธรรมนี้คนไทยเรารู้จักกันในนามว่า ทศพิธราชธรรม ทศพิธราชธรรม แปลว่า ธรรมของพระราชาสิบประการ ก็ราชธรรมของพระราชา 10 ประการนั้นมีดังนี้

1. ทาน การให้
2. ศีล มีศีล
3. ปริจาคะ การเสียสละ
4. อาชวะ ความซื่อตรง
5. มัทวะ ความอ่อนโยน
6. ตปะ ความมีเดช
7. อักโกธะ ความไม่โกรธ
8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน

9. ชั้นดี ความมอดทน

10. อวิโรธนะ ความหนักแน่นในธรรม

4.2 ทาน

พระเจ้าแผ่นดิน เป็นประมุขของประเทศ มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชน ประชาชนส่วนไหนมีความทุกข์เดือดร้อน พระเจ้าแผ่นดินจะต้องหาทางกำจัดความเดือดร้อนนั้นให้หมดไป เปรียบเหมือนพ่อบ้านที่มีหน้าที่ปกครองดูแลลูก ๆ ของตน ลูกคนไหนเจ็บป่วย พ่อต้องดูแลรักษา ลูกคนไหนไม่มีขนมกิน พ่อแม่ต้องให้เงิน ถ้าหากว่าลูกคนไหนมาขอเงินพ่อแม่ไปซื้อข้าวกิน แต่พ่อแม่ทำเฉยเสีย ไม่ให้เงินลูก ปล่อยให้ลูกอดอยาก พ่อแม่คนนั้นจะต้องถูกตำหนิในฐานะที่ปล่อยให้ลูกของตนหิวโหย ฉันทิก็ติ พระเจ้าแผ่นดินก็เช่นกันพระองค์ต้องมีหน้าที่ดูแลประชาชน ประชาชนคนไหน ส่วนไหนยากจน พระเจ้าแผ่นดินจะต้องอนุเคราะห์ให้มีชีวิตอยู่อย่างปกติสุข การที่พระเจ้าแผ่นดินปล่อยให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอดอยากจนตาย โดยหน้าที่แล้วถือว่าผิดเป็นอย่างมาก เปรียบเหมือนพ่อแม่ปล่อยให้ลูกของตนอดอยากจนตายไปต่อหน้า ฉะนั้น เราลองถามใจเราดูว่า ถ้าเราพบพ่อแม่ที่ปล่อยให้ลูกของตนตายไปต่อหน้าอย่างนั้น โดยเห็นแก่เงินมากกว่าเห็นแก่ชีวิตลูก เราจะตำหนิพ่อแม่อย่างน้อยแค่ไหน ขอให้เปรียบกับพระเจ้าแผ่นดินที่พระองค์ปล่อยให้ประชาชนในแผ่นดินที่พระองค์รับผิดชอบอยู่ ตายไปเพราะความหิวโหย ความผิดก็คงไม่น้อยไปกว่าพ่อแม่ปล่อยให้ลูกให้ตายไปต่อหน้าเท่าใดนัก

เราอย่าเพิ่งคิดว่าพ่อแม่ปล่อยให้ลูกให้ตายไปต่อหน้าไม่มี และก็อย่าคิดว่าพระเจ้าแผ่นดินปล่อยให้ประชาชนอดอยากหิวโหยจนตายไม่มี ทั้งสองกรณีนี้มีตัวอย่างทั้งหมด ขอยกตัวอย่างพ่อแม่ปล่อยให้ลูกตายไปต่อหน้าก่อน เรื่องนี้เป็นเรื่องจริงเกิดที่แขวงบางเขื่อนหนึ่ง กรุงเทพมหานคร มีครอบครัวหนึ่งที่อาศัยอยู่ในแขวงนี้ ครอบครัวที่กำลังกล่าวถึงนี้ เป็นครอบครัวที่ทำกินทางเกษตรกรรม หัวหน้าครอบครัวเป็นคนตระหนี่มาก เพื่อนบ้านไม่คบ ต่อมาลูกชายคนหนึ่งของครอบครัวนี้ป่วย เพราะความตระหนี่ของพ่อแม่ จึงไม่ยอมเอาลูกไปรักษาที่โรงพยาบาล เนื่องมาจากว่ากลัวจะเสียเงินมาก จึงทำการรักษาลูกโดยหารากไม้ใบไม้ตามแผนโบราณมารักษา ถึงลูกจะ

เจ็บหนักอย่างไร ก็ยังไม่ยอมพาไปโรงพยาบาล ผลสุดท้ายลูกก็ตายไป พ่อแม่อย่างนี้ก็มีอยู่ในเมืองไทย ทราบมาว่าเมื่อสองสามปีรายนี้อายุนี้ตายแล้วมีคนไปร่วมงานศพไม่เกินสิบคนทั้ง ๆ ที่เป็นคนมีเงิน แต่ก็ไม่มีใครไปคบค้าสมาคมด้วย

สำหรับเรื่องที่คุณจะต้องอดตาย เพราะผู้มีอำนาจไม่เกือกลงตามหน้าที่นั้น มีตัวอย่างอยู่มาก เหตุการณ์ที่จะกล่าวนี้เกิดในสมัยนี้ ซึ่งอำนาจการดูแลได้เปลี่ยนมือจากพระเจ้าแผ่นดินไปอยู่ในอำนาจของประชาชนแล้ว ฉะนั้น ความรับผิดชอบจึงอยู่ที่รัฐบาล มิใช่พระเจ้าแผ่นดิน แต่ยกตัวอย่างขึ้นมาเพื่อให้ทราบว่าคนไม่มีจะกินจนอดตายนั้นมีอยู่ในประเทศ และคิดว่ามีมาทุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะราชาธิปไตยหรือประชาธิปไตย จะต้องมีคนส่วนหนึ่งตายไปเพราะความจน ซึ่งเนื่องมาจากการไม่เหลียวแลของพระเจ้าแผ่นดิน และรัฐบาล เรื่องแรกขอยกตัวอย่างคนฆ่าตัวตายเพราะไม่มีเงินเสียค่าเทอมให้ลูก เรื่องนี้ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า ครอบครัวนี้มีนิวาสถานอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นครอบครัวที่ยากจน แต่ลูกสาวมีความปรารถนาจะเรียน พ่อแม่ก็ส่งเรียนตามความประสงค์ ชั้นแรก ๆ ก็พยายามอดออมเสียดเงินไปซื้อหนังสือและค่าเทอมให้ลูกได้ต่อมานาน เข้าไม่มีหนทางที่จะหาเงินส่ง จะไปขยี้มใครก็ไม่ได้แล้ว เพราะไปขยี้มเพื่อนบ้านมาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าจนหมดที่พึ่งแล้ว ในฐานะที่เป็นพ่อบ้านจะต้องรับผิดชอบในเรื่องนี้ ลูกสาวก็เร่งให้พ่อหาค่าเทอมมาให้ เพราะต้องเอาไปจ่ายให้โรงเรียนโดยเร็วที่สุด ข้างพ่อแม่ก็หมดหนทางที่จะหามาให้ ถึงแม้ทั้งลูกก็หวังอยู่ในใจว่าพ่อคงจะต้องรับผิดชอบ เพราะเป็นหัวหน้าครอบครัว ฝ่ายพ่อก็เป็นคนรู้จักหน้าที่ของตนว่าเรื่องนี้ตนต้องจัดการ แต่เมื่อพยายามหาทางแล้วก็ไม่เห็นทางใดเลยที่หาเงินมาเป็นค่าเทอมลูกได้ ซึ่งก็คงเป็นเงินไม่มากไม่เกิน 500 บาท แต่สำหรับคนจนแม้แต่สิบบาทก็ยังหายาก เมื่อพ่อหมดหนทางที่จะหาเงิน ก็คงจะคิดสั้น คือ คงคิดว่าตายหลบความรับผิดชอบไปเสียจะดีกว่า ถึงแม้ว่าคราวนี้อาจจะแก้ปัญหามาได้ แต่คราวหน้าก็ต้องเจอปัญหาเช่นนี้อีก จะบอกให้ลูกออกจากโรงเรียนหรือก็ส่งสารลูก ถ้าปล่อยไว้ให้เรียนต่อไป พ่อเองก็ต้องเจอปัญหาไม่มีค่าเทอมส่งลูก ฆ่าตัวตายดีกว่า ไม่ต้องมานั่งขบคิดปัญหาเรื่องค่าเทอมลูก แล้วพ่อคนนี้ก็ฆ่าตัวตายโดยวิธีให้ไฟฟ้าช็อตตัวเอง นี่คือตัวอย่างที่รัฐปล่อยให้คนจนต้องตายไปเพราะความจน หากว่าเป็นสมัยราชาธิปไตย พระเจ้าแผ่นดินต้องรับผิดชอบ แต่ถ้าเป็นสมัยประชาธิปไตย รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งต้องเป็นผู้รับผิดชอบ

ส่วนตัวอย่างที่สอง ขอยกตัวอย่างคนฆ่าตัวตายเพราะไม่มีจะกินมาเป็นอุทาหรณ์ เรื่องนี้มีอยู่ว่า สามีกรรยากู่หนึ่งมีนิวาสถานอยู่ต่างจังหวัด เป็นคนยากจน คั้นรันทาเลี้ยงปาก เลี้ยงท้องด้วยความยากลำบาก ทั้งคู่แยกกันไปหางานทำ เพื่อหวังจะได้เงินมาซื้อข้าวกิน ตกเย็นก็กลับมากระท่อมที่คนอื่น เขาให้อาศัยที่ดินปลูกข้าวคราว ผัวก็ไม่ไ้ทำงาน เมียก็ไม่ไ้ทำงาน เงินก็ไม่มี ถ้าไม่ขอเขาก็กินก็ต้องอดข้าว คนเราเมื่อท้องหิวขึ้นมาแล้ว ก็ต้องทำอะไรอย่างหนึ่งเพื่อให้มันหายหิว ไม่ขอเขาก็กินก็ต้องขโมยเขาก็กิน แต่คนคู่นี้เลือกขอเขาก็กิน ไม่ยอมขโมย แต่จะขอเขาทุกวันนี้ คนที่ไม่มีอาชีพขอทานคงทำไม่ได้ ฉะนั้น วันไหนพอทนได้ก็ทนไป พอรุ่งวันใหม่ก็แยกกันไปหางานทำ ตอนเย็นกลับมากระท่อมต่างก็ผิดหวังกันทั้งคู่ ช่างเมีย เมื่อคืนหางานทั้งวันไม่ไ้ทำงาน ก็กลับมาด้วยความหวังว่า ผัวคงจะไ้ทำงาน ฝ่ายข้างผัวเล่าหางานทั้งวันก็ไม่ไ้ทำงาน ก็กลับมาด้วยความหวังว่า เมียคงจะไ้ทำงาน เมื่อมาพบกันแล้วความหวังก็สลาย ผัวมีความคับแค้นใจมาก จึงตัดสินใจไปกระโดดน้ำบนสะพาน แต่มีคนช่วยไว้ทัน ต่อมาทราบว่าคุณมีเงินให้ความช่วยเหลือชีวิตทั้งสองนี้ไว้ ตามว่าเป็นหน้าที่ของคนมีเงินหรือที่ต้องช่วยเหลือคนจน ตอบว่า ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของรัฐ แต่เมื่อคนมีเงินเขาช่วยก็เป็นความดีของเขา

จากตัวอย่างที่ยกมาทั้งสองเรื่องนี้ เป็นการสื่อให้เห็นว่า คนที่ถูกความจนบีบบังคับจนต้องฆ่าตัวตายอย่างนี้มีมาก แต่ไม่มีใครได้ทราบ สำหรับสองตัวอย่างที่ยกมาเป็นอุทาหรณ์นี้ เผอิญตกเป็นข่าวหนังสือพิมพ์ สาธารณชนจึงได้ทราบ และเชื่อว่าเหตุอย่างนี้มีใช้จะเกิดเฉพาะในสมัยประชาธิปไตยเท่านั้น จะต้องเกิดมานานแล้ว แม้ในสมัยราชาธิปไตย คนที่ถูกความจนบีบบังคับจนต้องฆ่าตัวตายก็ต้องมีเช่นกัน เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า พระราชาผู้ปกครองแผ่นดิน จะต้องมิตศพิธราชธรรม ข้อหนึ่งคือการให้ทาน เพราะเหตุใด พระองค์จึงสอนว่า พระเจ้าแผ่นดินจะต้องให้ทาน เพราะเหตุว่า กลุ่มชนที่รวมกันเป็นรัฐหนึ่ง หรือประเทศหนึ่งนั้นจะประกอบไปด้วยคนจนและคนรวย ในคนสองประเภทนั้น คนจนมีมากกว่าคนรวย และคนจนนั้นอาจแบ่งได้เป็นสองจำพวก คือ คนจนที่พอมีกินฝืด ๆ หรือมีกินพอประทังชีวิตจำพวกหนึ่ง และอีกจำพวกหนึ่ง คือ คนจนที่ตื่นนอนขึ้นมาไม่มีสมบัติอะไรที่จะนำมาใส่ท้องของตนและครอบครัวเลย คนเหล่านี้ถึงจะมีไม่มาก แต่ก็ไม่น้อยในประเทศหนึ่ง ๆ และคนประเภทนี้แหละที่ต้องมายึดอาชีพ

ขอทานให้เป็นที่รำคาญใจของคนบางคน คนประเภทอย่างนี้มีมานานแล้ว เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงบัญญัติการบริจาคนานเป็นคุณธรรมของพระเจ้าแผ่นดินเป็นข้อแรก เพื่อที่พระเจ้าแผ่นดินจะได้ถือเป็นหน้าที่ ในการที่จะสละทรัพย์เป็นทานให้คนประเภทนี้

ถ้าเราได้อ่านคัมภีร์เกี่ยวกับการปกครองในพระพุทธศาสนา เราจะพบว่าพระราชที่ทรงปฏิบัติตามทศพิธราชธรรม พระองค์จะตั้งโรงงานไว้ 4 มุมพระนคร เพื่อให้คนจนเหล่านี้มีที่กินเป็นประจำ ไม่ต้องมานั่งวิตกกังวลว่าวันนี้จะไปกินที่ไหน เมื่อหาที่กินไม่ได้ก็อดอันตันใจจนต้องไปฆ่าตัวตาย แต่เมื่อพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดมีทศพิธราชธรรมข้อที่หนึ่ง คือ พระองค์ตั้งโรงงานไว้สำหรับคนยากคนจน คนเหล่านั้นก็จะไม่อดตาย การปกครองเมืองไทยทุกวันนี้อำนาจเป็นของรัฐบาลที่มาจากประชาชน แม้กระนั้นรัฐบาลก็ต้องมีคุณธรรมข้อนี้เป็นหน้าที่ด้วย กล่าวคือ รัฐบาลน่าจะจะต้องตั้งงบประมาณก้อนหนึ่ง สำหรับคนยากจน เมื่อเขาไม่มีกินก็มาขอความช่วยเหลือ เมื่อไม่มีเงินเสียค่าเทอมให้ลูก ก็มาขอเบิกเป็นค่าเทอมลูก รัฐบาลไม่ควรปล่อยให้คนไม่มีกินฆ่าตัวตาย ไม่ควรปล่อยให้คนไม่มีเงินต้องฆ่าตัวตาย เพราะการมีข่าวอย่างนี้ออกมาแสดงถึงความไม่รับผิดชอบของรัฐบาลและอาจแสดงไปถึงว่า รัฐบาลไม่มีทศพิธราชธรรมข้อที่หนึ่ง เมื่อไม่มีธรรมข้อนี้ก็ เป็นรัฐบาลที่เป็นอธรรมิกราชนั่นเอง

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระไตรปิฎกว่า¹ เพราะพระราชไม่บริจาคนานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เป็นมูลเหตุให้ความชั่วอื่น ๆ เกิดตามมามากมาย มีบางสมัยที่มนุษย์มีอายุยืน และมีพระเจ้าจักรพรรดิปกครองประเทศติดต่อกันถึง 7 พระองค์ โดยในสมัยดังกล่าวนี้ ในหมู่มนุษย์ไม่มีความชั่วเกิดขึ้นเลย แต่แล้วต่อมาความชัาก็เริ่มเกิดขึ้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินประพฤติผิดทศพิธราชธรรม ผิดจากพระเจ้าจักรพรรดิองค์ก่อน ๆ กล่าวคือ พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 8 พระองค์ไม่ประพฤติในวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ (จะกล่าวจักกวัตติวัตรในบทหน้า) เมื่อพระองค์ไม่ประพฤติจักกวัตติวัตร จักรแก้วเป็นต้นก็ไม่เกิดขึ้น เมื่อจักรแก้วเป็นต้นไม่เกิดขึ้น พระองค์ก็เป็นพระเจ้าแผ่นดินธรรมดา ไม่มีอำนาจยิ่งใหญ่ ต่อมาพวงชนก็พากันกราบทูลว่า ขอพระองค์จงประพฤติ

¹พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, 2525), เล่ม 11, หน้า 48.

จักกวัตติธรรม เมื่อได้ฟังเสียงวิงวอนของประชาชน พระองค์ก็ประพาศจักกวัตติธรรม แต่พระองค์
ขาดการให้ทรัพย์แก่คนจน ต่อมาคนจนก็ไปขโมยทรัพย์คนอื่น ถูกเขาจับได้ แล้วนำมาเฝ้าพระเจ้า
แผ่นดิน เมื่อท้าวเธอตรัสถามว่า ทำไมจึงขโมยของคนอื่น เขาตอบว่า เพราะไม่มีอะไรจะกิน
จึงทำอย่างนี้ ท้าวเธอจึงพระราชทานทรัพย์ให้เป็นทุนเลี้ยงชีพ พร้อมกับพระราชทานโอวาทว่า
จงนำทรัพย์นี้ไปทำทุนเลี้ยงชีพ และจงเลี้ยงดูบิดามารดา บุตรภรรยา จงให้ทานแก่สมณพราหมณ์
ผู้มีศีล เขาผู้นั้นก็ปฏิบัติตบสนองพระราชโองการ แล้วก็ตั้งเนื้อตั้งตัวได้

ต่อมามีบุรุษยากจนอีกคนหนึ่ง ไม่มีอะไรจะกินจึงไปขโมยคนอื่น และก็ถูกจับได้ นำมาเฝ้า
พระเจ้าแผ่นดิน ท้าวเธอก็ตรัสถามเหมือนคราวแรก และก็พระราชทานทรัพย์เหมือนบุรุษคนแรก
เมื่อพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานทรัพย์ให้แก่คนขโมยไปสองคน คนทั้งหลายต่างก็เล่าลือกันว่า
พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานทรัพย์ให้แก่คนขโมย เอาละเราจะขโมยบ้างละ จะได้รับเงินพระ-
ราชทานบ้าง แล้วบุรุษคนหนึ่งก็ไปขโมยทรัพย์คนอื่น เมื่อถูกจับนำไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินแล้ว
ท้าวเธอตรัสถามว่า ทำไมจึงขโมย เขากราบทูลว่า เพราะไม่มีทรัพย์จึงขโมยทรัพย์คนอื่นเลี้ยง
ชีพ คราวนี้พระเจ้าแผ่นดินดำริว่า ถ้าเราให้ทรัพย์แก่ผู้นี้อีก ก็จะมีคนขโมยมากขึ้นเรื่อย ๆ จะ
ต้องลงโทษให้เข็ดหลาบ จึงรับสั่งให้นำคนขโมยคนนี้ไปประหารชีวิตเสีย

แต่ก่อนนี้ปวงชนยังไม่เคยเห็นการฆ่ากันมาก่อน เมื่อเห็นพระเจ้าแผ่นดินฆ่าคน ก็เห็น
รูปแบบ แต่ก่อนนี้มีความช่วยเหลือการขโมยอย่างเดียวกัน เมื่อมีการประหารนักโทษขโมย
ความช่วยเหลือการฆ่ากัน จึงจัดเป็นความช่วยเหลือประการที่สองที่เกิดตามมา เราจะเห็นว่าต้นเหตุเป็น
เพราะพระเจ้าแผ่นดินไม่พระราชทานทรัพย์แก่คนจนจึงทำให้เกิดความขัดเพิ่มขึ้น พระพุทธองค์
ตรัสเล่าต่อไปอีกว่า เมื่อคนเห็นรูปแบบการฆ่าคนแล้ว ต่อมาก็มีคนกลุ่มหนึ่งเตรียมอาวุธไว้ โดย
เห็นพ้องกันว่า ต่อไปนี้จะไม่มีขโมยทรัพย์ของใครแล้ว แต่จะปล้นแล้วฆ่าตัดคอเจ้าทรัพย์เสียทีเดียว
ต่อมาคนกลุ่มนี้ก็ไปทำการปล้นสะดมแล้วฆ่าเจ้าทรัพย์ เมื่อถูกราชบุรุษจับได้ นำมาเฝ้า
พระเจ้าแผ่นดิน เมื่อท้าวเธอถามว่าเจ้าไปปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์หรือ พวกเขาพากันกราบทูลว่า ไม่
ได้ปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์ เขาพากันพูดเท็จ เพราะกลัวจะถูกลงโทษ แต่ก่อนนี้ยังไม่มีคนพูดเท็จ เมื่อ
คนกลุ่มนี้ไปฆ่าคนอื่นซึ่งเป็นกรรมชั่วย่างหนัก เมื่อถูกถามสภาพการจึงบีบบังคับให้เกิดความคิด
เรื่องการพูดเท็จ จึงเป็นอันว่าความชั่วเกิดมาถึงสามเรื่อง คือ ขโมย ฆ่าคน และพูดเท็จ อัน
เนื่องมาจากพระเจ้าแผ่นดินไม่ให้ทรัพย์

พระองค์ตรัสเล่าไว้ในพระไตรปิฎกอีกว่า เหตุการณ์เป็นไปหลายพันปี ความชั่วอย่างอื่นก็เกิดขึ้นมาอีก กล่าวคือ แต่ก่อนนี้ในหมู่มนุษย์ด้วยกันไม่มีใครกล่าวหาฟ้องร้องกัน ต่อมาเมื่อมีบางคน มีความขัดสนแล้วไปขโมยทรัพย์สินคนอื่น ราชบุรุษก็ไม่มีโอกาสจะรู้ คนผู้นั้นก็ขโมยเขาเรื่อยไปจนมวลงด้วยกันหนีไม่ไหวจึงเกิดความคิดไปกราบทูลกล่าวโทษผู้นั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ปิศาจวาทคือการกล่าวโทษกันก็เกิดตามมา ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า ความชั่วต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นตามามากมาย คือ ถัดจากการพูดกล่าวโทษเกิดขึ้นแล้ว การประพฤตินอกในกาม การด่ากันด้วยคำหยาบ การพูดเพื่อเจ้อ การเพ่งโทษคนอื่น ความพยายาม มิจฉาทิฐิ อธรรมราคะ (ความกำหนดในบุคคลไม่ควรกำหนด เช่น พ่อ แม่ ป้า อา) ความโลภอย่างรุนแรง มิจฉาธรรม (ความกำหนดในเพศเดียวกัน) การไม่ปฏิบัติชอบในมารดาบิดาก็เกิดตามมาจากนพพรหลายอย่างที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ ความชั่วทั้งหลายได้เกิดขึ้นเพราะพระเจ้าแผ่นดินไม่ประพฤตินอธรรมข้อที่หนึ่ง เพื่อเป็นหลักฐานยืนย่น ขอยกพุทธพจน์ที่เป็นบทสรุปมาให้ท่านดังต่อไปนี้

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังพรรณนามาฉะนี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์สินแก่คนไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย การขโมยก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการขโมยถึงความแพร่หลาย ศาสตร์ราวุธก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อศาสตร์ราวุธถึงความแพร่หลาย การฆ่ากันก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการฆ่ากันถึงความแพร่หลาย การพูดเท็จก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการพูดเท็จถึงความแพร่หลาย การพูดส่อเสียด (พูดกล่าวโทษ) ก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการพูดส่อเสียดถึงความแพร่หลาย ความประพฤตินอกในกามก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อความประพฤตินอกในกามถึงความแพร่หลาย การพูดคำหยาบและคำเพื่อเจ้อก็แพร่หลาย เมื่อการพูดคำหยาบและการพูดคำเพื่อเจ้อถึงความแพร่หลาย การเพ่งโทษคนอื่นและความพยายาม ก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการเพ่งโทษคนอื่นและความพยายามถึงความแพร่หลาย มิจฉาทิฐิ คือความเห็นผิดก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อมิจฉาทิฐิถึงความแพร่หลาย อธรรมราคะ (ความกำหนดในบุคคลไม่ควรกำหนด เช่น พ่อ แม่ ป้า น้า อา) วิสมโลภะ (ความโลภอย่างรุนแรง) มิจฉาธรรม (ความกำหนดในเพศเดียวกัน) ก็ถึงความแพร่หลาย เมื่ออธรรมราคะ วิสมโลภะ และมิจฉาธรรม ถึงความแพร่หลาย ความไม่ปฏิบัติชอบในมารดา บิดา และสมณพราหมณ์ ความไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ก็ถึงความ

แพร่หลาย เมื่อธรรมทั้งหลายเหล่านี้แพร่หลาย แม้อายุของสัตว์ทั้งหลายก็เสื่อมถอย แม้วีพรรณ ก็เสื่อมถอย" พระพุทธพจน์ที่ยกมานี้ ถ้าเราลองสาวจากเบื้องปลายขึ้นไป เราจะพบว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นต้นเหตุแห่งความเสื่อมทั้งปวง เช่น ถ้าถามว่าทำไมอายุมนุษย์เราจึงสั้น ก็ต้องตอบว่า เพราะประพตติชั่ว ถ้าถามว่าทำไมจึงประพตติชั่ว ก็ต้องตอบว่า เพราะความยากจน ถ้าถามว่าทำไมถึงยากจน ก็ต้องตอบว่า เพราะพระเจ้าแผ่นดินไม่พระราชทานทรัพย์แก่คนจน ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดินผู้หวังความเจริญของทุกสิ่งในประเทศแล้วจะต้องประพตติในราชธรรมข้อที่หนึ่ง คือ การให้ทาน

4.3 ศิล

ราชธรรมข้อที่ 2 ที่พระเจ้าแผ่นดินจะต้องมีประจำพระองค์ก็คือศิลปะ สำหรับศิลปะที่พระเจ้าแผ่นดินจะต้องรักษานั้น ก็เหมือนสามัญชนทั่วไปนั่นเอง กล่าวคือ สามัญชนทั่วไปที่จะนับเป็นคนดีนั้นจะต้องรักษาศิลปะ 5 พระเจ้าแผ่นดินก็เช่นกันจะต้องมีศิลปะ 5 และเมื่อถึงวันอุโบสถ คือ วันพระจันทร์เต็มดวง พระเจ้าแผ่นดินควรจะต้องรักษาศิลปะ 8 ซึ่งคนไทยรู้จักกันว่าศิลปะอุโบสถ ศิลปะ 5 พระเจ้าแผ่นดินจะต้องรักษาทุกวัน ส่วนศิลปะอุโบสถจะรักษาเฉพาะวัน 15 ค่ำ และวัน 8 ค่ำของเดือนเท่านั้น

เนื่องมาจากพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขของประเทศ เป็นผู้มั่งอำนาจเหนือประชาชน ดังนั้น ถึงแม้พระเจ้าแผ่นดินจะทำผิดศิลปะบ้าง ข้อ คนทั่วไปจะไม่มีความรู้สึกตำหนิ และจะไม่คิดว่าพระองค์เป็นคนชั่ว ทั้งนี้ เพราะความภักดีของประชาชนที่มีต่อพระองค์นั่นเอง ถ้าจะเปรียบก็เหมือนพ่อแม่ของเรา แม้ท่านจะผิดศิลปะ เราผู้เป็นลูกก็มีได้ถือสา และไม่มีความรู้สึกว่าพ่อแม่ของตนเป็นคนชั่วร้ายแต่อย่างไร ทั้งนี้ ก็ด้วยความเคารพภักดีที่เรามีต่อพ่อแม่ของเราเป็นต้นเหตุ แต่ถ้ามารผิดศิลปะนั้น ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทำบ่อย ๆ ความรู้สึกที่พระเจ้าแผ่นดินเป็นทรราช ก็จะเกิดในสำนึกของประชาชน เพราะพระเจ้าแผ่นดินเมื่อผิดศิลปะบ่อย ๆ เข้า ก็ย่อมจะทำความเดือดร้อนให้กับประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนมากเข้า ก็คงจะพากันหาทางโค่นล้มพระเจ้าแผ่นดิน ทรราชเสีย แม้การผิดศิลปะบ้างข้อหรือผิดศิลปะบ้างครั้งบางคราว อาจจะไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อนมากมายจนถึงกับต้องเสียราชบัลลังก์ก็ตาม แต่ถึงกระนั้นความผิดศิลปะนั้น ย่อมจะทำความทุกข์ทรมานใจให้กับพระเจ้าแผ่นดินอย่างแน่นอน ดังตัวอย่างที่จะยกมาเป็นอุทาหรณ์ดังต่อไปนี้

ในสมัยพุทธกาลมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง นามว่า พระเจ้าปัสเสนทิโกศล ครองกรุง
สาวัตถี แคว้นโกศล วันหนึ่งเสด็จออกเสียบพระนคร เมื่อเสด็จเสียบไปถึงที่แห่งหนึ่ง ทอดพระเนตร
เห็นหญิงคนหนึ่งเปิดหน้าต่างมองมาทางขบวนเสียบพระนครแล้วก็รีบปิดหน้าต่างในทันทีทันใด ฝ่าย
พระเจ้าปัสเสนทิโกศล เมื่อทอดพระเนตรเห็นหน้าของหญิงนั้นแล้วก็เกิดความรักขึ้นมาทันทีทันใด
ไม่สามารถจักหักห้ามพระทัยได้ จึงทรงทำการสังเกตสถานที่ไว้ในพระทัยอย่างเงียบ ๆ เมื่อเสียบ
พระนครไปจนเสร็จพิธีแล้ว ก็เสด็จเข้าไปในพระราชวัง เรียกคนสนิทมากระซิบสั่งให้ไปสืบดู
หญิงสาวคนนั้นว่านางมีสามีหรือยัง ถ้ายังไม่มีสามีก็นำนางมาเป็นนางสนมเลขที่เดียว แต่ถ้าหาก
ว่านางมีสามีแล้วก็สืบให้รู้ว่าสามีของนางชื่ออะไร

เมื่อราชบุรุษไปสืบแล้ว ได้ความว่า นางนั้นมีสามีแล้ว เมื่อท้าวเธอได้ทราบความแล้ว
ทรงพิศหวังอย่างมาก แต่ถึงจะทรงทราบว่านางมีสามีแล้ว พระองค์ก็ยังไม่สามารถที่จะตัดความ
รักในหญิงคนนั้นได้ คนเราเมื่อมีอำนาจอยู่ในมือแล้ว เมื่อต้องการสิ่งใดก็จะพยายามใช้อำนาจ
นำเอาสิ่งที่ต้องการมาให้ได้ โดยมีได้คำนึงถึงศีลธรรมแต่ประการใด พระเจ้าปัสเสนทิโกศล
องค์นี้ก็ตกอยู่ในกฎข้อนี้เช่นกัน เมื่อทรงทราบว่าเขามีสามีแล้ว ถึงแม้จะพิศหวัง แต่ก็ถือว่าตนมี
อำนาจจะต้องเอามาให้ได้ จึงออกอุบายให้ราชบุรุษไปเชิญสามีของนางมาทำงานในพระราชวัง
ทั้งนี้ ก็เพราะมีพระประสงค์จะจับผิดเขาเมื่อมาทำงานในราชสำนักแล้ว และเมื่อเขามาทำงาน
แล้ว พระเจ้าปัสเสนทิโกศลก็จับผิดเขาจนได้ ทรงลงอาญาให้เขาไปนำดินสีอรุณที่แม่น้ำคงคา
มาถวายให้ได้ภายในหนึ่งวัน ถ้าพ้นหนึ่งวันไปแล้วไม่สามารถนำมาถวายได้จะประหารชีวิตเสีย
ทั้งนี้ ด้วยมีพระประสงค์ว่า เมื่อเขาถูกประหารชีวิตแล้ว พระองค์จะได้ยึดเมียของเขา

ข้างฝ่ายสามีภรรยาคนนั้น เมื่อได้ทราบกระแสรับสั่งแล้ว ทั้งคู่ก็รู้ทันทีว่าอะไรจะเกิดขึ้น
ทั้งคู่มีแต่ความเศร้าโศก รู้ชัดว่าราชภัยมาถึงแน่แล้ว แต่ก็ไม่มีหนทางที่จะหลีกเลี่ยงได้เลย รุ่งเช้าตรู่
ภรรยาที่จัดหาเสบียงทางให้สามีรีบออกจากเมืองไปทำธุระตามที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประสงค์ ใคร ๆ
ก็รู้ว่าระยะทางจากเมืองสาวัตถีถึงแม่น้ำคงคานั้นจะต้องใช้เวลามากกว่าหนึ่งวันจึงจะไปกลับได้
ทัน บุรุษผู้นี้ก็รู้อยู่แก่ใจตนเองว่าตัวต้องตายแน่ ๆ คนเราถึงแม้จะรู้ว่าสิ้นหวังแล้ว แต่เมื่อมีลม
หายใจอยู่ก็พยายามจนถึงที่สุด เขาคอนี้ก็เหมือนกัน ถึงแม้จะรู้ว่าหนทางไกลวันเดียวคงเดินไป
กลับไม่ทันแน่ แต่ภรรยานั้นก็พยายามเดินทางอย่างรวดเร็วด้วยความหวังว่าอาจจะมาทัน เขาเดินทาง

ทั้งวัน แม้จะเหนื่อยก็ไม่ยอมหยุด เมื่อหิวหนักเข้าก็หยุดรับประทานอาหาร ก่อนรับประทานอาหาร ได้แบ่งข้าวสุกส่วนหนึ่งให้เป็นทานแก่ฝูงนก แล้วประกาศดัง ๆ ต่อหน้าฝูงนกว่า "พระเจ้าแผ่นดิน เป็นธรรมชาติต้องการจะยึดครองยาของข้า จึงหาทางแก่งให้ข้าให้ไปนำดินสีอรุณที่แม่น้ำคงคามาให้ได้ภายในหนึ่งวัน เมื่อเข้ามาไม่ทันก็จะหาทางประหารชีวิตข้าเสีย ขอเทพดาฟ้าดินช่วยข้าด้วย" ไม่ทราบว่า จะเป็นเพราะคำประกาศของชายคนนี้หรืออย่างไรก็เหลือเดา ปรากฏว่าชายคนนั้นสามารถไปนำดินสีอรุณที่แม่น้ำคงคามาได้ทันเวลา ถ้าหากว่าพระเจ้าบัสเสนทิโกศลไม่สั่งให้ปิดประตูเมืองก่อนเวลา

เรื่องก็มีอยู่ว่า พระเจ้าบัสเสนทิโกศล เมื่อพระองค์ใช้ให้บุรุษผู้นั้นออกเดินทางไปแล้ว ก็ดำริว่า ตามธรรมคามาณุษย์เรามีเล่ห์เหลี่ยมอยู่มาก คนผู้นี้อาจจะมีวิธีใดวิธีหนึ่งนำดินสีอรุณมาสำเร็จก็อาจจะเป็นไปได้ ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น งานของเราก็จะไม่สำเร็จ และพระองค์ดำริต่อไปว่า ถ้าจะให้สำเร็จแน่นอนจะต้องสั่งให้ปิดประตูเมืองก่อนกำหนดเล็กน้อย นี่คือนางที่อยู่ใต้มือของคนที่ไม่มีศีล จะหาช่วยอย่างไร ก็คิดอย่างคล่องแคล่ว มิได้มีความเกรงกลัวแต่อย่างใด เมื่อตัดสินใจพระทัยเด็ดขาดแล้วพระองค์ก็สั่งให้ปิดประตูเมืองก่อนกำหนด

ฝ่ายบุรุษนั้น เพราะกลัวตาย จึงเดินทางอย่างเร่งรีบแล้วก็สามารถไปนำดินสีอรุณมาได้ ขณะที่เข้าเมือง ประตูเมืองก็ปิด เมื่อเห็นประตูเมืองปิด เขาจึงขว้างดินสีอรุณเข้าไปในเมือง เพื่อให้ชาวเมืองได้ทราบเป็นพยานว่า เขานำดินสีอรุณมาได้จริง ๆ เมื่อขว้างดินเข้าไปในเมืองแล้ว เขาก็คิดว่าชีวิตเขาคงจะไม่รอดเป็นแน่ แต่คนเราถึงยังไงก็คงจะไม่ยอมมอมมือให้ตาย ชายคนนี้เมื่อหมดหนทางจะเข้าเมืองเพื่อเอาดินไปถวายพระราชาได้แล้ว เขาก็คิดหาที่พึ่งที่จะช่วยชีวิตของเขา พลันเขาก็คิดได้ว่า พระเชตะวันมหาวิหาร ซึ่งเป็นที่ประทับของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่นอกกำแพงเมือง เขาคิดว่าที่พึ่งแห่งอื่นของเขาไม่มีอีกแล้ว นอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น เมื่อคิดได้ดังนั้นแล้ว ในคืนนั้นเขาก็เข้าไปอาศัยนอนในพระวิหารเชตะวัน พอรุ่งเช้าก็เข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะที่ชายคนนี้ไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ที่ประทับนั้น ก็มีเรื่องประหลาดเกิดขึ้น เรื่องนั้นเป็นดังนี้

พระเจ้าบัสเสนทิโกศลนั้น พระองค์ถูกความรักความใคร่บีบคั้น จนไม่สามารถบรรทมหลับได้ ครึ่งคืนของราตรีตอนต้น พระองค์คิดถึงแต่ดวงหน้าของหญิงคนนั้น พอเที่ยงคืนทุกสิ่งใน

พระราชวังหยุดความเคลื่อนไหว สภาพแวดล้อมตกอยู่ในความมืดและความสงบเงียบ ท้าวเธอ บรรทมกระสับกระส่ายอยู่บนพระแท่น พลันนั้น พระองค์ได้สดับเสียงอันน่าสะพรึงกลัว ซึ่งเป็นเสียงที่พระองค์ไม่เคยได้สดับมาก่อน เสียงนั้นเป็นเสียงสั้น ๆ ว่า ทุ สะ นะ โส เมื่อจบเสียง โส ทุกสิ่งก็ตกอยู่ในความเงียบอีก พระองค์เกิดความกลัวสุดขีด เพราะเหตุที่ได้ทำความชั่ว กล่าวคือ ตั้งพระทัยจะฆ่าพสกนิกรของพระองค์เอง เพื่อแย่งเอาเมียเขา พอได้สดับเสียงอัน น่ากลัวอย่างนั้น ก็เกิดความกลัวว่า บาปกรรมจะตามมาทำลายล้าง ความรักความใคร่ในหญิงผู้นั้นได้อันตรธานไปสิ้น ในพระทัยมีแต่ความกลัวเข้ามาแทน ดังนั้น ในช่วงครึ่งหลังของราตรีนั้น พระองค์จึงบรรทมไม่หลับ เพราะกลัวเสียงประหลาดนั้น จะมาทำอันตรายแก่พระชนมชีพ พระองค์บรรทมล้มพระเนตรอยู่อย่างนั้นจนสว่าง ไม่ได้เข้าสู่นิทราเลย เมื่อรุ่งเช้าแล้ว พระองค์ก็ไม่รอช้ารีบตรัสเรียกเสนามาตย์ให้เตรียมการเสด็จไปเฝ้าพระทศพล ฌ พระเชตุวันมหาวิหาร

ในขณะที่พระเจ้าปัสเสนทิโกศล กำลังถวายนมถวายแด่พระทศพลอยู่นั้น บุรุษที่พระเจ้าปัสเสนทิโกศลจะประหารชีวิตแล้วแย่งเอาเมีย ก็เข้าไปเฝ้าพระทศพลด้วยหวังว่าจะขอเอาพระพุทธรูปเป็นที่พึ่ง ข้างฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตรเห็นบุรุษผู้นี้ สำหรับบุรุษนี้ก็เห็นพระราชารูปเช่นกัน พระเจ้าปัสเสนทิโกศล เมื่อถวายนมถวายแล้วก็กราบทูลเรื่องราวที่พระองค์ประสบเมื่อคืนให้พระพุทธรูปทราบ แล้วก็ทูลสรุปว่า พระองค์นอนไม่หลับเลยตลอดคืน

ข้างฝ่ายบุรุษนั้น ได้ฟังเรื่องราวของพระราชายู้อยู่ด้วย จึงได้จับหะกราบทูลเรื่องราวของตนให้พระพุทธรูปทราบ แล้วเขาก็ทูลสรุปเห็นพระราชารูปว่า เขาเองก็เพิ่งจะรู้ว่าหนทางนี้มันไกลเหลือเกิน เพราะตนเองต้องเดินทางทั้งวัน เมื่อคนทั้งสองได้ทูลเรื่องราวของตนพร้อม ทั้งรำพันความลำบากของตนเสร็จสิ้นแล้ว พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสขึ้นว่า "จริงอย่างนั้น ราตรียาวนานสำหรับคนนอนไม่หลับ ส่วนหนทางก็ยาวไกลสำหรับคนที่เดินเมื่อยล้า แต่สังสารวัฏนั้นยาวนานแก่ผู้ไม่รู้แจ้งสังขารม"

ใจความในพระพุทธพจน์นี้มีว่า คนที่นอนไม่หลับทั้งคืนนั้น เขาจะมีความรู้สึกว่ายามราตรีมันช่างยาวเสียเหลือเกิน เมื่อไรจะสว่างเสียที ส่วนคนที่เดินทางไกลเมื่อยแล้วเมื่อยอีก ก็ยังไม่ถึงจุดหมาย เขาก็ย่อมมีความรู้สึกว่ายาวนานมันช่างไกลเหลือเกิน ส่วนที่ว่าสังสารวัฏยาวนานนั้น หมายถึงว่า การที่หมุ่สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพต่าง ๆ นั้น เป็นเรื่องที่ยาวนานเหมือนกัน

สำหรับเนื้อหาของเรื่องที่จะทราบต่อไปก็คือ พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงให้ทราบว่า สำเนียงอักษรที่พระเจ้าบัสเสนทิโกศลทรงสดับว่า ทุ สะ นะ โส นั้น เป็นเสียงของสัตว์นรก ที่คร่ำครวญถึงความทุกข์ทรมานที่ได้รับในกระโถงแดงในนรก แล้วพระองค์ก็ตรัสอีกว่าสัตว์นรก นั้นตกนรกเพราะผิดเมียผู้อื่น เหมือนที่พระเจ้าบัสเสนทิโกศลกำลังจะประพฤติดู้อยู่ขณะนี้

เมื่อพระเจ้าบัสเสนทิโกศลได้สดับคำพยากรณ์จากพระชินสีห์แล้ว ก็เกิดความหวาดกลัว ในกรรมที่จะประพฤติดูผิดเมียคนอื่น และก็ตั้งพระทัยจะไม่ประพฤติดูอย่างนั้นอีกต่อไป ส่วนบุรุษนั้น ความประวัติว่าได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน จากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ทำให้ทั้งสองคนได้รับประโยชน์อย่างมหาศาล กล่าวคือ พระเจ้าบัสเสนทิโกศลได้รับรู้ความทุกข์ทรมานที่เกิดจากการประพฤติดูผิดเมียคนอื่นและตั้งพระทัยเด็ดขาดที่จะไม่ทำต่อไป ส่วนบุรุษนั้นก็ได้รับประโยชน์ตรงที่ท่าน ได้สำเร็จเป็นพระอริยมุคคัลชั้นโสดาบัน

ถ้าเราลองพิจารณาที่เรื่องนี้กันลึก ๆ แล้ว เราจะพบความประหลาดอยู่สองประการ คือ พระเจ้าบัสเสนทิโกศลสามารถได้ยินเสียงร้องของสัตว์นรกทั้งที่ไม่เคยได้ยินมาก่อน และ ประการที่สองคู่กรณีได้มาพบกันโดยบังเอิญในสำนักของพระพุทธเจ้า ความประหลาดทั้งสองเรื่องนี้ คาดว่าน่าจะเกิดเพราะอำนาจของพระพุทธเจ้ามากกว่า เพราะมีความจริงอยู่อย่างหนึ่งว่า การที่พระเจ้าบัสเสนทิโกศลทรงพาลหาเรื่องจะฆ่าสามี แล้วรีบเอาเมียเขานั้นจะต้องไม่พ้นการหยั่งรู้ของพระพุทธเจ้าไปได้ และเมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบแล้วจึงทรงหาทางที่จะทำให้พระเจ้าบัสเสนทิโกศลทรงสลดพระทัยในกรรมเวรที่พระองค์ก่อขึ้น จึงทรงใช้พุทธานุภาพบันดาลให้ หัวเรือได้ยินเสียงสัตว์นรก และใช้พุทธานุภาพบันดาลให้ทั้งคู่ได้มาพบกันในสำนักของพระพุทธองค์ จึงทำให้เหตุการณ์ซึ่งดูเหมือนจะร้ายแรงในเบื้องต้น แล้วก็กลับจบลงอย่างดียิ่ง¹

จะอย่างไรก็ตาม การผิดศีลของพระเจ้าแผ่นดินบางข้อรู้สึกว่าจะไม่ทำให้ชาวประชา รังเกียจ อย่างเช่น พระเจ้าแผ่นดินฆ่าคนหรือไปล่าสัตว์ คนทั้งหลายมองเป็นเรื่องธรรมดา หรือ พระเจ้าแผ่นดินเสวยน้ำจัณฑ์ ก็ดูเป็นเรื่องปกติ คือ ไม่มีใครตำหนิมากนัก แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดิน ขโมยสมบัติคนอื่น แย่งเมียคนอื่น หรือพูดเท็จให้จับได้ ดูจะเป็นเรื่องที่ชาวประชาเกิดความ

¹ ธรรมกถาธรรมบท. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2528), ภาค 3, หน้า 152-166.

รังเกียจเป็นอย่างมาก ในส่วนที่เราพบว่า ถ้าพระราชามีศีลในบางข้อจะไม่มีใครตำหนิพระองค์ นั้น น่าจะเป็นเพราะว่า พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจประหารชีวิตคนอยู่แล้ว ฉะนั้น เมื่อพระองค์ทำ ใครจึงเป็นเรื่องธรรมดา ไม่มีใครว่า หรือถ้าพระองค์จะเสวยน้ำจืดบ้าง ทุกคนจะให้อภัย เพราะทุกคนเคารพและภักดี อยากจะให้พระองค์มีความสุขสำราญบ้าง แต่ถ้าสมมติว่ามีพระเจ้าแผ่นดินสององค์ องค์หนึ่งไม่มีศีล 5 เลย ส่วนอีกองค์หนึ่งมีศีล 5 ครบบริบูรณ์ ถ้าจะให้เราเลือก พระเจ้าแผ่นดินสององค์นี้ เราจะเลือกเอาองค์ไหน คงไม่มีใครเลือกเอาพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่มี ศีลแน่ ทุกคนอยากจะมีพระเจ้าแผ่นดินที่มีศีลมากกว่า

4.4 บริจาค การเสียสละ

ทศพิธราชธรรมข้อที่หนึ่ง แนะนำให้พระเจ้าแผ่นดินให้ทาน เพื่อการสงเคราะห์คนยากจน หรืออาจจะเป็นการถวายทานแก่สมณพราหมณ์ผู้มีศีล ก็จัดอยู่ในราชธรรมข้อที่หนึ่ง คือ การให้ทาน ส่วนราชธรรมข้อที่ 3 แนะนำให้พระเจ้าแผ่นดินทำการบริจาค ซึ่งการบริจาคมในที่นี้มิได้หมายถึง การบริจาคตาน แต่หมายถึง การเสียสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชนที่อยู่ ใต้ปกครอง การบริจาคมดังกล่าวนี้มีไว้เป็นวัตถุประสงค์ของเท่านั้น แต่อาจจะหมายถึงความสุขส่วนตัว หรืออาจจะหมายถึงยอมรับความทุกข์เพื่อความสุขของประชาชนก็ได้ ทั้งหมดนี้เรียกว่าการบริจาคม ทั้งสิ้น เพื่อชี้ให้เห็นว่าการบริจาคมของพระเจ้าแผ่นดินเป็นอย่างไร จะยกตัวอย่างเรื่องการบริจาคมของพระราชาในอดีตมาเป็นอุทาหรณ์

การบริจาคมวัตถุประสงค์เพื่อเป็นประโยชน์ต่อคนอื่น มีตัวอย่างเช่น พระเวสสันดร พระเจ้าแผ่นดินนครสีพี บริจาคช้างปัจฉยนาเคนทร์ให้แก่แคว้นกาลิงคราชฎร์ เพราะการบริจาคมครั้งนี้ พระองค์ยอมทุกข์ทรมานเพื่อความผาสุกของคนอื่น การเสียสละทั้งวัตถุและความสุขส่วนพระองค์ อย่างนี้เป็น การเสียสละที่สูงส่ง เพราะเหตุใดจึงสูงส่ง เพราะว่า ช้างปัจฉยนาเคนทร์ ซึ่งเป็น ราชพาหนะของพระเวสสันดรนั้น เป็นช้างที่มีความมหัศจรรย์ในตัว กล่าวคือ ช้างทรงเชือกนี้ไป อยู่ประเทศใด ประเทศนั้นฝนจะตกต้องทุกฤดูกาล เผอิญเมืองกาลิงคราชฎร์ฝนแล้งมาหลายปี ประชาชนอดอยากล้มตายไปเป็นจำนวนมาก ชาวเมืองกาลิงคราชฎร์จึงปรึกษากันถึงวิธีที่จะทำ ให้ฝนตก เพื่อช่วยเหลือประชาชนให้มีน้ำสำหรับปลูกข้าว วิธีขอฝนอื่น ๆ ก็ทดลองมาหมดแล้ว ไม่มี

วิธีอื่นอีกเลย นอกจากไปขอช่างปัจจัยนาเคนทร์มาอยู่ประจำเมืองกาลิงคราษฎร์เท่านั้น และ การที่จะไปขอช่างเชือกนี้ น่าจะต้องเสี่ยงกับการไม่ให้ เพราะอะไร เพราะเป็นช่างสำคัญของ บ้านเมืองมีหน้าขายยังเป็นช่างที่สามารถอำนวยความสะดวกให้กับประชาชนได้อีกด้วย จึงน่าจะ เป็นช่างที่บ้านเมืองที่เป็นเจ้าของจะต้องหวงแหนเป็นอย่างยิ่ง และถ้าเกิดบ้านเมืองที่เป็นเจ้าของ ใจดีให้มา ก็จะแสดงว่าเป็นผู้เสียสละอย่างสูง ต้องเสียสละอะไรบ้าง ต้องเสียสละในตำแหน่งที่ต้อง เสี่ยงต่อความไม่พอใจของประชาชน จะต้องเสี่ยงต่อความมอดอยากของประชาชนในบ้านเมือง ของตน เพราะถ้าไม่มีช่างปัจจัยนาเคนทร์เสียแล้ว ผนอาจจะไม่ตกก็ได้ เมื่อฝนไม่ตกข้าวปลา อาหารก็คงจะผืดเคือง ความลำบากก็จะตกอยู่กับประชาชน การยอมรับความเดือดร้อนดังกล่าว มานี้ เรียกว่าเป็นการเสียสละ แล้วเมื่อพราหมณ์ชาวเมืองกาลิงคราษฎร์จำนวนแปดคนมาทูลขอ ช่างปัจจัยนาเคนทร์ต่อพระเวสสันดรแล้ว พระองค์ก็ยอมสละให้ไป เมื่อชาวเมืองนี้ได้ช่าง เชือก นี้ไปแล้ว ผนก็ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาอาหารก็อุดมสมบูรณ์ ชาวเมืองทั้งปวงก็มีความสุข เพราะการบริจาคของพระเวสสันดร แต่องค์พระเวสสันดรเอง ต้องถูกประชาชนขับไล่ออกจาก เมืองต้องไปทนทุกข์ทรมานอยู่ในป่า พร้อมทั้งพระมเหสี และราชโอรส ราชธิดาเป็นเวลาหลายปี การที่ชาวเมืองกาลิงคราษฎร์ทั้งเมืองมีความสุขโดยพระเวสสันดรยอมลำบากเพียงคนเดียววันนี้ เป็นการเสียสละอย่างภูมิพระทัยของพระองค์ เหมือนคนบางคนที่สร้างความสุขให้คนจำนวนมาก โดยตนยอมลำบากเพียงคนเดียวฉะนั้น

มีเรื่องที่น่าประหลาดในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ที่ควรจะนำมาเป็นอุทาหรณ์ใน เรื่องการประพาศในศัพทราชาธรรม ข้อประจักษ์ของพระเจ้าแผ่นดิน เรื่องนี้มีใช้พระเจ้าแผ่นดิน เป็นผู้บริจาค แต่เป็นพระมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินทรงบริจาคชีวิต เพื่อพระราชสวามี เรื่อง โดยสรุปมีว่า¹ เมื่อ พ.ศ. 2091 พระเจ้าหงสาวดียกพลมารามัญจำนวนสามแสนเศษมาตี กรุงศรีอยุธยา เมื่อยกพลมาถึงพระเจ้าหงสาวดีตั้งค่ายหลวงที่ตำบลกุ่มคอง (คงเป็นบ้านกุ่ม อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน) ช่างฝ่ายกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงพิจารณาเห็นว่าควรจะยกทัพออกไปรบกับข้าศึกนอกเมือง เพื่อจะได้ดูกำลังของข้าศึก และ จะได้แสดงศักดิ์ศรีของพระนครศรีอยุธยาอีกประการหนึ่งด้วย การเสด็จออกทัพครั้งนี้ นอกจาก

¹พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิพนธ์ และฉบับพระปรมาภิไธยนิพนธ์ (กรุงเทพฯ มหานคร : องค์การคำคุณุสภา, 2504), เล่ม 1, หน้า 72.

สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นจอมทัพ และมีพระราชโอรสทั้งสองตามเสด็จแล้ว สมเด็จพระศรี-
สุริโยทัย พระอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิก็ตามเสด็จมาในกองทัพด้วย โดยแต่งพระองค์
เป็นพระยามหาอุปราช ทรงเครื่องราชรถรงค์ เสด็จทรงช้างพลายสูงหกศอก ออกมาช่วยการ
พระราชสงคราม ด้วยความเป็นห่วงพระราชสวามี ขณะเมื่อกองทัพทั้งสองสัประยุทธ์ สมเด็จพระ
พระเจ้าจักรพรรดิทรงขับช้างชนกหน้าของข้าศึก แต่ช้างเสียที่ข้าศึก พระเจ้าแปรจึงขับช้าง
ไล่ตามช้างสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ ช้างฝ่ายพระศรีสุริโยทัยเห็นพระราชสวามีจะเสียที่แก่ข้าศึก
แน่นอน จึงขับช้างถลันเข้าไปขวางช้างทรงของพระเจ้าแปรไว้ ช้างของพระเจ้าแปรจึงแทงเสีย
ช้างทรงของพระศรีสุริโยทัย ช้างทรงของพระนางหน้าแห่งนางเสียที่ พระเจ้าแปรจึงจ้วงฟัน
ด้วยพระแสงของ้าวขาดสะพายแล่ง สิ้นพระชนม์ชีพกับคอช้าง

ขณะที่สมเด็จพระศรีสุริโยทัยทรงถลันช้างไปขวางช้างพระเจ้าแปรนั้น พระองค์ตั้ง
พระทัยเด็ดเดี่ยวที่จะสละชีพเพื่อพระราชสวามี หากเราจะลองเก็บความคิดของพระนางในการ
ที่ทรงตัดสินพระทัยสละชีพเพื่อพระราชสวามีนั้น พระนางน่าจะมีเหตุผลว่า ถ้าปล่อยให้พระมหา-
กษัตริย์สิ้นพระชนม์เสียแล้ว กรุงศรีอยุธยาคงจะวุ่นวาย และเสียพระเกียรติยศตามอย่างประเทศ
ที่แพ้สงคราม โดยเฉพาะครั้งนี้ถ้าปล่อยให้พระเจ้าจักรพรรดิสิ้นพระชนม์ ความเลวร้ายจะตาม
มาถึงแก่ชาวศรีอยุธยาทุกคน พระนางเองอาจจะต้องเป็นเชลยหรือถูกฆ่าตาย พระราชโอรส
ทั้งสองก็อาจจะถูกฆ่า ทหารศรีอยุธยาก็คงจะถูกฆ่าตาย เพราะขวัญเสีย ชาวเมืองก็จะถูกทำลาย
ชีวิต ที่รักษาชีวิตอยู่ได้ ก็คงต้องพลัดบ้านพลัดเมือง พลัดจากญาติพี่น้อง แต่ถ้าพระนางยอมสละชีวิต
เพื่อให้พระเจ้าแผ่นดินมีพระชนม์อยู่ ความเดือดร้อนก็จะไม่เกิดขึ้นมากมาย พระนางจึงยอมสละ
ชีวิตของพระนางเองเพื่อแรกกับชีวิตและความสุขของคนทั้งเมือง ความเสียสละของพระนางอัน
สูงส่งนี้เป็นเกียรติปรากฏจนถึงทุกวันนี้ เป็นความจริงอย่างนั้น ถ้าเราศึกษาประวัติศาสตร์ตั้งแต่
กรุงสุโขทัยลงมา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เราจะไม่พบพระมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดมี
พระเกียรติยศกระฉ่อนเหมือนพระศรีสุริโยทัย พระมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิสักองค์เลย เพราะ
ความดีของพระนางดังกล่าวมา พระเจ้าจักรพรรดิจึงทรงสร้างเจดีย์เป็นที่ระลึกแก่พระนาง โดย
พระราชทานนามว่า พระเจดีย์ศรีสุริโยทัย ซึ่งยังปรากฏมีอยู่ ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จน
ถึงทุกวันนี้

ตามที่ได้อ่านมาแล้วนั้น เป็นจรรยาวัตรเกี่ยวกับการประพาศิราชธรรมหรือทศพิธราชธรรม
ข้อว่าด้วยการบริจาค ยังมีตัวอย่างเกี่ยวกับการบริจาคที่พระเจ้าแผ่นดินทรงกระทำที่ควรยก
มาเป็นตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่ง เรื่องนี้มีกล่าวไว้ในพงศาวดารมอญหรือที่เรารู้จักกันในนามว่า
เรื่องราชาธิราช ใจความของเรื่องมีโดยสรุปว่า เมื่อพระเจ้าสีหราชราชาธิราช ซึ่งเป็นกษัตริย์มอญ
ขึ้นครองกรุงหงสาวดีนั้น ต้องทำสงครามรบเกี่ยวกับคนชาติพม่าอยู่ตลอดเวลา พระเจ้าแผ่นดิน
มอญเป็นกษัตริย์ที่มีจิตวิทยาสูง ในเรื่องเอาใจทหาร เพราะในยามสงคราม ทหารเท่านั้นที่จะ
ช่วยประเทศชาติให้พ้นจากความล่มจมได้ เพราะฉะนั้น การที่พระเจ้าสีหราชราชาธิราชเอาใจทหาร
จึงเป็นเรื่องเหมาะสมอย่างยิ่ง ทุกครั้งที่ทหารมาทูลลาไปราชการสงคราม พระเจ้าสีหราชราชาธิราช
จะพระราชทานหมากให้แม่ทัพที่จะไปรบทุกครั้งไป วิธีให้พระองค์จะใส่หมากลงในพานทอง แล้ว
มอบให้สาวสนมที่พระองค์โปรดนำไปยื่นให้ แม่ทัพผู้นั้นก็จะรับจากพานทองนั้นอีกต่อหนึ่ง มีอยู่
คราวหนึ่งพม่ายกทัพมาประชิดพระนคร เป็นทัพใหญ่ พระเจ้าสีหราชราชาธิราชให้ทหารออกไปตั้งรับ
นอกเมือง ในคราวนี้พระเจ้าสีหราชราชาธิราชมอบให้สมิงนครอินทร์เป็นแม่ทัพออกไปรบกับพม่า เมื่อ
ขณะสมิงนครอินทร์ไปกราบทูลลา นั้น พระเจ้าสีหราชราชาธิราชทรงหยิบพระศรี (หมาก) ส่งให้
นางอุตะละซึ่งเป็นสนมคนโปรด ให้ไปยื่นให้กับสมิงนครอินทร์ด้วยมือของนาง แต่สมิงนครอินทร์
ไม่กล้ารับด้วยมือของตนจึงจะเอาพานทองมารับหมากจากนางอุตะละ พระเจ้าสีหราชราชาธิราช
ทรงตรัสให้สมิงนครอินทร์รับจากมือนางโดยตรง สมิงนครอินทร์ซัดมิได้ก็รับหมากจากมือของ
นางสนมคนโปรด

เหตุการณ์ผิดปกติเช่นนี้ ทำให้ท่านแม่ทัพสงสัยในเจ้านายของตนว่าทำไมพระองค์จึง
ต้องให้พระสนมคนโปรดยื่นหมากให้ตนด้วยมือของนาง พระองค์จะมอบนางคนโปรดนี้ให้เราเป็น
รางวัลหรืออย่างไร สมิงนครอินทร์ต้องการจะลองพระทัยพระเจ้าสีหราชราชาธิราชดูว่า พระองค์
จะรักทหารมากหรือรักผู้หญิงมาก เพื่อที่จะลองพระทัยพระเจ้าสีหราชราชาธิราช เมื่อได้ฤกษ์ให้ยกทัพ
ออกจากเมืองแล้ว ตัวของสมิงนครอินทร์หาได้ออกเรือตามกองทัพไปไม่ แกล้งนอนคลุมโปงอยู่
ในเรือของแม่ทัพอยู่ที่ทำนายนั่นเอง ต่อเมื่อสมิงพ่อเพชรไปตรวจกองทัพเรือ เห็นเรือท่านแม่ทัพ
ยังจอดอยู่ที่ร่องถามว่า ทำไมแม่ทัพไม่ตามกองทัพเรือไป ทหารบนเรือก็ตอบว่า ท่านแม่ทัพป่วย

กะทันหัน ท่านสมิงพ่อเพชรได้ฟังเรื่องแล้ว ก็ตกใจนึกว่าเป็นเรื่องจริง จึงเข้าไปตามอาการ ท่านแม่ทัพ ฝ่ายสมิงนครอินทร์จึงตอบสมิงพ่อเพชรว่า พระเจ้าอยู่หัวทำให้ข้าพเจ้ามีไข้ใจ ถ้าข้าพเจ้ารบเข้าศึกภายในไม่ชนะแล้ว จะไปรบเข้าศึกภายนอกชนะได้อย่างไร สมิงพ่อเพชรฟังแล้ว ก็ถึง จับต้นชนปลายไม่ถูก สมิงนครอินทร์จึงเล่าเหตุการณ์ตอนเมื่อไปกราบทูลลาพระเจ้าสีหราชธา-ธิราชให้สมิงพ่อเพชรฟัง แล้วก็สรุปว่า ข้าพเจ้าหลงรักนางอุตะละ พระสนมของพระเจ้าอยู่หัว เสียแล้ว ถ้าข้าพเจ้าไปรบทั้งที่มีจิตปฏิบัติต่อพระสนมอย่างนี้ ข้าพเจ้าจะต้องแพ้สงครามเป็นแน่ ถ้าจะให้ชนะสงครามขอให้พระเจ้าอยู่หัวยกพระสนมให้ข้าพเจ้า

ความจริงสมิงนครอินทร์มิได้ออกปากขอตรง ๆ เป็นแต่พูดตีโวหารเพื่อให้รู้ว่า ถ้าได้พระสนมคนโปรดของพระเจ้าอยู่หัวจึงจะออกรบ เมื่อสมิงพ่อเพชรทราบความดั่งนั้นแล้ว ก็หนักใจ มิรู้ที่จะแก้ไขด้วยวิธีใด จึงต้องไปกราบทูลพระเจ้าสีหราชธาธิราชตามข้อเท็จจริง เมื่อพระองค์ทรงทราบความในใจของทหารเอกของพระองค์แล้ว แทนที่จะพิโรธในโทษฐานที่บังอาจมาเล่นกับของสูง พระเจ้าสีหราชธาธิราชกลับทรงพระสรวล แล้วตรัสกับสมิงนครเพชรว่า "แม้สมิงนครอินทร์มีความรักใคร่ในนางอุตะละผู้เป็นสนมของเรา เรามีความยินดีนัก ทุกวันนี้เราเป็นกษัตริย์ ไซ้จะไร้พระสนมผู้มีความงามเสมอนางอุตะละนี้หามิได้ แม้จะหาสตรีที่มีรูปงามให้ยิ่งกว่านางอุตะละ นี้ก็จะได้ตั้งปรารถนา แต่จะหาข้าทหารที่มีฝีมือเข้มแข็งดุจสมิงนครอินทร์นี้หายากนัก ใจเรารักข้าทหารมากกว่าสตรี ถ้าสมิงนครอินทร์มีความปรารถนาจะใคร่ได้พระสนมของเราแล้วจึงจะทำสงครามชนะเข้าศึกไซ้ เรา ก็จะยกพระสนมของเราให้สมิงนครอินทร์ตามปรารถนา"¹ เมื่อตรัสดั่งนี้แล้ว จึงรับสั่งให้สมิงพ่อเพชร นำนางอุตะละไปมอบให้สมิงนครอินทร์

ข้างฝ่ายสมิงนครอินทร์ เมื่อทราบว่าพระเจ้าอยู่หัวมอบพระสนมคนโปรดให้ตนตามความปรารถนาแล้ว ก็ยกมือขึ้นถวายบังคมพระเจ้าสีหราชธาธิราช แล้วนำดอกไม้ธูปเทียนมาขอมาพระสนม แล้วพูดขึ้นว่า "ครั้งนี้ศึกภายในชนะแล้ว ด้วยทราบว่าพระเจ้าอยู่หัวรักทหารมากกว่าสตรี ข้าพเจ้าเห็นพระทัยพระองค์อย่างแท้จริงวันนี้ อย่ว่าแต่ข้าศึกเท่านั้นเลย ถึงจะมีมากกว่า

¹ ราชธาธิราช. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2513), หน้า 401-408.

เท่าที่ข้าพเจ้าก็จะรับอาสาสูรับสนองพระเดชพระคุณจนสิ้นชีวิต มิได้คิดท้อใจ"

สมิงนครอินทรีย์ยกกองทัพไปรบกับพม่าคราวนี้ มีทหารน้อยกว่าพม่าสามเท่า แต่ด้วยความจงรักภักดีที่มีต่อพระเจ้าอยู่หัวอย่างสุดจิตสุดใจ อันเนื่องมาจากได้เห็นการเสียสละของพระเจ้าสิริราชชาธิราช จึงทำให้สมิงนครอินทรีย์มีกำลังใจ กำลังปัญญาสามารถขับไล่ทหารพม่าแตกกระเจิดกระเจิงไปไม่เป็นขบวน

ถ้าหากเราจะวิเคราะห์ความในพระทัยของพระเจ้าสิริราชชาธิราชแล้ว เราอาจจะพบว่า พระองค์เห็นว่าข้าศึกครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก สมิงนครอินทรีย์ แม้จะมีฝีมือเป็นเลิศ แต่ถ้าต้องรบกับทหารที่มากมายเป็นสามเท่าเช่นนี้ ก็คงจะเอาชนะได้โดยยาก นอกเสียจากจะมีกำลังด้านอื่นมาช่วยสนับสนุน และกำลังดังกล่าวนี้ น่าจะต้องเป็นสตรีรูปงาม เป็นที่ต้อใจชาย เมื่อพระองค์ดำริเช่นนี้แล้ว จึงทรงดำเนิการเรื่องพระราชทานหมากตามเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้ว ตอนต้น แล้วผลก็เป็นที่พระองค์ทรงคาด คือ ชาวมอญชนะสงครามพม่า แต่มิได้ชนะด้วยความงามของหญิงสวย หากชนะด้วยน้ำใจเสียสละหญิงสวยให้ทหาร นี่คือ อานุภาพของการบริจาคอันเป็นคุณธรรมประการหนึ่งของพระเจ้าแผ่นดิน

ตามที่ได้ยกตัวอย่างมาในเรื่องการบริจาคข้างปัจจุยนาเคนทรก็ดี ในเรื่องการบริจาคชีวิตของสมเด็จพระศรีสุริโยทัยก็ดี และการบริจาคพระสนมคนโปรดของพระเจ้าสิริราชชาธิราชก็ดี ทั้งหมดนี้เป็นการบริจาคเกี่ยวกับวัสดุสิ่งของ แต่การบริจาคบางอย่างเป็นการบริจาคที่ไม่ใช่วัสดุหรืออาจเป็นวัสดุ แต่ยังไม่อยู่ในมือของผู้บริจาค เป็นเพียงว่าผู้บริจาคมีสิทธิ์จะได้ผลประโยชน์ในสิ่งนั้น แต่ไม่ยอมรับ โดยยกผลประโยชน์นั้นให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น ลักษณะนี้ก็เรียกว่า การบริจาคเหมือนกัน พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงประพฤตินลักษณะนี้ มีตัวอย่างเช่น พระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยาทรงยกส่วยสาอากรที่จะเกิดขึ้นในบริเวณเนื้อที่หนึ่งโยชน์รอบ ๆ เขาพุทบาท จังหวัดสระบุรี อุทิศถวายบำรุงพระพุทธบาท จากการทรงกระทำดังนี้ พระเจ้าแผ่นดินจะไม่ได้รับส่วยจากบริเวณนั้นเลย การกลับเป็นว่าพระองค์จะต้องเสียผลประโยชน์จากบริเวณนี้ไป เพื่อเป็นประโยชน์ของผู้ที่พระองค์บริจาค

บางครั้งพระเจ้าแผ่นดินทรงส่งสารประสาชนบางท้องถิ่นที่มีความอดอยาก แต่ทั้ง ๆ ที่มีความอดอยาก ประชาชนเหล่านั้นยังต้องเสียภาษีให้กับพระเจ้าแผ่นดินอีก จะไม่เสียภาษีก็ไม่ได้

จะต้องถูกลงโทษ ทรงพระกรุณาแก่อาณาประชาราษฎร์เช่นนี้ จึงทรงยกภาษีในดินนั้นเสีย โดยประชาชนที่ทำมาหากินอยู่ในดินนั้นไม่ต้องเสียภาษีให้กับหลวง การบริจาคในลักษณะนี้มีมากมาย แต่ที่น่ายกตัวอย่างก็คือ จังหวัดนครนายก จังหวัดนี้ในสมัยก่อนแทบไม่มีคนอาศัยอยู่ ต่อมาเจ้าเมืองหาวิธีดึงดูดให้เข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เมื่อมีคนมาอยู่มากแล้ว จึงพิจารณาเห็นว่า ถ้าขึ้นเก็บภาษีเหมือนที่อื่น ๆ คนที่ยากจนก็คงจะอพยพหนีไปเมืองอื่นหมด เพราะเหตุที่ว่าจนแทบไม่มีจะกินอยู่แล้ว เจ้าเมืองยังริตนาหาเร้นอีก เพื่อเป็นการเอาใจให้พวกเขาได้ตั้งหลักแหล่งทำมาหากินที่เมืองนี้ให้มั่นคงเสียก่อน แล้วจึงค่อยเก็บภาษีทีหลัง ดังนั้น เจ้าเมืองสมัยนั้นจึงประกาศยกเลิกไม่เก็บภาษีการทำนาเป็นเวลาหลายปี เพราะเหตุนี้ เมืองนี้จึงได้นามว่า นครนายก ซึ่งก็คือเมืองที่ทำนาไม่ต้องเสียภาษีนั่นเอง

ลักษณะการบริจาคดังกล่าวมานี้ เรียกว่าการบริจาคผลประโยชน์ การบริจาคบางอย่างเป็นการเสียสละความสุขส่วนตัว ซึ่งความจริงพระเจ้าแผ่นดินทรงมีโอกาสจะแสวงหาความสุขได้มากกว่าชาวเมืองทั่วไป แต่พระเจ้าแผ่นดินบางพระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าถ้าพระองค์มิวเสวยสุข ประชาษฎร์อาจจะทุกข์ยากเดือดร้อน เพราะข้าราชการอาจจะกดขี่ข่มเหง จึงทรงสละความสุขส่วนพระองค์ออกไปเที่ยวเยี่ยมเยียนประชาชน โดยปลอมเป็นคนธรรมดา เช่น สมเด็จพระปิยมหาราช หรือไม่กี่เสด็จโดยเปิดเผยเพื่อทำประโยชน์แก่ประชาชน เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงปฏิบัติอยู่ทุกวันนี้

การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเสียสละวัสดุเพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชนก็ดี ทรงเสียสละผลประโยชน์ที่พระองค์จะพึงได้รับให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนของพระองค์ก็ดี และการที่พระองค์ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ หันมาเอาใจใส่ความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศก็ดี ทั้งหมดนี้เรียกว่า พระจริยวัตรเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมข้อที่สาม คือ การบริจาค อันเป็นคุณธรรมที่ผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง พระเจ้าแผ่นดินจะต้องปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนส่วนรวม

4.5 อาชวะ ความซื่อตรง

ความซื่อตรงเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่สี่ของพระเจ้าแผ่นดิน ถามว่า ทำไมต้องมีความซื่อตรง ตอบได้ว่าคนทุกคนที่มีความสัมพันธ์กัน ควรจะต้องมีความซื่อตรงต่อกัน เมื่อคนธรรมดา

สามัญทั่วไปยังต้องมีความเชื่อตรงต่อกันเช่นนี้แล้ว คนผู้เป็นประมุขของประเทศจึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเชื่อตรงต่อผู้อยู่ใต้การปกครองของตน เพื่อเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้เป็นประมุขของบ้านเมือง เมื่อไม่มีความเชื่อตรงต่อผู้อยู่ใต้การปกครองของตนแล้ว จะได้รับผลอย่างไร จึงขอยกตัวอย่างความไม่เชื่อตรงจนเกิดความเสียหายต่อบ้านเมือง ตามที่ท่านกล่าวไว้ในพงศาวดารไทยดังต่อไปนี้

ในสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในครั้งแรกนั้น¹ พระเจ้าหงสาวดีได้ขอพระนเรศวรโอรสของพระมหาธรรมราชาไปเลี้ยงไว้เป็นตัวประกัน ณ พระราชวังกรุงหงสาวดี ต่อมาพระเจ้าหงสาวดี โปรดให้พระมหาอุปราช ราชโอรสเสด็จยกทัพไปตีเมืองรุม เมืองคัง โดยให้พระนเรศวรและพระสังขทัตเป็นแม่ทัพร่วมไปด้วย แม่ทัพทั้งสามตกลงกันว่า จะเข้าตีเมืองทัพละวันวันแรกพระมหาอุปราชเข้าตีก่อน ตีเมืองมิได้ก็ยกทัพถอยลงมา (ตัวเมืองอยู่บนภูเขาสูง) วันที่สองพระสังขทัต เข้าตีบ้าง ตีไม่ได้ก็ถอยทัพกลับลงมา วันที่สาม พระนเรศวรเสด็จเข้าตีบ้าง พระองค์ใช้อุบายในการเข้าตีเมืองที่มีป้อมปราการอยู่บนภูเขา ข้าศึกหลงกลจึงทำให้เสียเมืองแก่พระนเรศวร

การที่พระเจ้าหงสาวดีสามารถปราบเมืองรุม เมืองคังได้นั้น ส่วนหนึ่งมีพระทัยยินดี แต่อีกส่วนหนึ่งไม่สบายพระทัย เพราะผู้ที่ตีเมืองรุม เมืองคังได้นั้น มิได้เป็นชาวพม่า หากเป็นพระนเรศวรแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเมืองที่พม่าจะต้องกำราบให้อยู่ในอำนาจตลอดไป การที่พระนเรศวร ซึ่งเป็นลูกกษัตริย์ประเทศราชของพม่า มีความสามารถรบชนะเมืองรุม เมืองคังได้อาจจะเป็นการชื่อนาคคว่า กรุงศรีอยุธยาจะมีคนเก่งเกิดขึ้น และเมื่อกรุงศรีอยุธยามีคนเก่งเกิดขึ้นต่อไปอาจจะแข็งเมือง หรือยิ่งกว่านั้นกรุงศรีอยุธยาจะเข้ามาช่วยหงสาวดีก็ได้ เมื่อพระเจ้าหงสาวดีดำริดังนี้แล้ว ก็ไม่สบายพระทัย จึงดำริหาทางแก้ไขเรื่องที่พระองค์เกรงกลัวนั้น และสิ่งที่พระองค์จะป้องกันไม่ให้เรื่องดังกล่าวเกิดขึ้น ก็มีอยู่ทางเดียว คือ กำจัดพระนเรศวรเสีย เพราะถ้าขึ้นให้มีชีวิตอยู่ต่อไปแล้วก็ต้องแข็งเมืองขึ้นมาแน่

¹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์และฉบับกรมพระปรมานุชิตชิโนรส. กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณศัพท์, 2504), เล่ม 1, หน้า 161.

เมื่อพระเจ้าหงสาวดีตัดสินพระทัยว่าจะต้องกำจัดเสี้ยนหนามอย่างแน่นอนแล้ว จึงคิด
กลอุบายมีศุภอักษรส่งมายังพระนเรศวรให้ยกทัพมาช่วยปราบกรุงบรูตันอังวะ ซึ่งเป็นกบฏแข็ง
เมืองอยู่ ซึ่งความจริงหาได้เชิญเสด็จพระนเรศวรมาช่วยราชสงครามไม่ แต่ที่แท้ต้องการจะ
หลอกให้เข้ามาเพื่อฆ่าเสี้ยนหนามนี้เอง นั่นคือ ความไม่ซื่อตรงของพระเจ้าหงสาวดี

ฝ่ายพระนเรศวร เมื่อได้รับศุภอักษรแล้ว ก็ไปทูลลาพระราชบิดาไปช่วยราชการ
สงคราม ณ กรุงหงสาวดี เมื่อพระราชบิดาทรงอนุญาตแล้วก็เสด็จยกทัพจากเมืองพิษณุโลกไปยัง
กรุงหงสาวดี เมื่อถึงเมืองแครงก็ประทับพักพลอยู่ ณ เมืองแครงนั้น แล้วส่งข่าวขึ้นไปถวาย
พระเจ้าหงสาวดีให้ทรงทราบว่าได้เสด็จมาถึงเมืองแครงแล้ว

ข้างฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี เมื่อทราบว่าพระนเรศวรเสด็จมาถึงเมืองแครงแล้วก็คงดี
พระทัยว่า การจะได้สมคะเนแน่แล้วจึงรับสั่งให้พระยาเกียรติและพระยาราม ซึ่งเป็นชนชาติมอญ
ถือพลหนึ่งหมื่นไปชุมนุมอยู่ที่จะมารุงหงสาวดี แล้วสั่งเป็นความลับว่า เมื่อพระนเรศวรยกทัพ
มาแล้ว พระองค์จะยกทัพออกตีหน้าทัพพระนเรศวร หลังจากนั้นให้พระยาเกียรติ พระยาราม
ออกตีขนาบข้างหลัง แล้วจับพระนเรศวรประหารชีวิตเสีย

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า คนเราเมื่อจะถึงความวิบัตินั้น แม้มีบุญอายุ แต่ก็หมดบุญญา
ที่จะคิดเหตุการณ์ให้รอบคอบ แล้วก็ตัดสินใจทำบางสิ่งลงไปจนเกิดความวิบัติ เหมือนพระเจ้า
กรุงหงสาวดีคราวนี้ พระองค์ไม่ได้คิดให้รอบคอบเลยว่า พระยาเกียรติ พระยารามเป็นใคร
ทั้งสองคนไม่ใช่มอญที่ชาวพม่าทำลายล้างพวกเขาจนสิ้นชาติหรือ มอญเป็นชนชาติที่เคยรุ่งเรือง
อยู่ในหงสาวดี แต่พม่าก็ทำลายพวกเขาเสียจนพวกเขาถูกกลืนเป็นชาวพม่า พระเจ้าหงสาวดีลืมนึก
คิดไปว่า พวกมอญต้องมีความเจ็บแค้นอยู่ในใจ และพระเจ้าหงสาวดีก็ลืมนึกคิดไปว่า กลอุบายที่
พระองค์คิดขึ้นนั้น เป็นการเล่นไม่ซื่อ ภาษาชาวบ้านเรียกว่า หักหลังกัน ถ้าหากว่าพระเจ้าหงสาวดี
เชิญเสด็จพระนเรศวรมาช่วยงานพระราชสงครามจริง พระยาเกียรติและพระยารามก็คงจะไม่
มีใจมาเข้ากับพระนเรศวร แต่เมื่อพระเจ้าหงสาวดีคิดจะหลอกพระนเรศวรมาฆ่า เช่นนี้ก็เท่ากับ
ประพฤติผิดศัทธิธรรมข้อที่สี่ คือ ความซื่อตรงต่อกัน พระยาเกียรติและพระยารามถูกบังคับ
ให้ร่วมมือกันหักหลังพระนเรศวรด้วย ดังนั้น แทนที่พระยาทั้งสองจะรับใช้พม่า กลับนำความ
ลับที่เป็นกลอุบายของพระเจ้าหงสาวดีมากราบเรียนให้พระมหาเถรคันฉ่อง อาจารย์ของพระยา

ทั้งสองทราบ เพื่อที่จะได้ถวายพระพรให้พระนเรศวรทรงทราบ จะได้ไม่เสด็จไปให้เขาจับประหารชีวิต

เมื่อพระนเรศวรทรงทราบกลอุบายจากท่านมหาเถรคันฉ่อง และพระยาชาวมอญทั้งสองท่านแล้ว ก็มีพระโหม่นสั่งว่า พระเจ้าหงสาวดีมิได้มีความซื่อสัตย์ต่อกัน แกล้งเรียกเรามาเพื่อหวังจะทำลายชีวิตเรา ก็เมื่อพระเจ้าหงสาวดีประพฤติดังนี้ กรุงศรีอยุธยากับหงสาวดีก็ขาดกัน ในการทำพิธีขาดจากความเป็นมิตรระหว่างศรีอยุธยาและหงสาวดีนั้น องค์พระนเรศวรมิได้เพียงพูดให้รู้กันในหมู่พลในกองทัพ แต่ทรงมีพิธีการหลั่งน้ำลงเหนือพื้นปฐพี และออกพระโอษฐ์ประกาศให้เทพดาเป็นพยาน ตามที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า ". . . . ครั้นนี้มิใช่ความผิดของเรา หากพระเจ้าหงสาวดีคิดร้ายต่อเราก่อน อันแผ่นดินพระมหานครศรีอยุธยากับแผ่นดินหงสาวดี ขาดทางพระราชไมตรีกัน เพราะอภิสถกรรมนิยมที่จะให้สมณพราหมณ์ ประชากราชกูร์ให้ความเคียดแค้น แล้วพระหัตถ์ก็ทรงสุวรรณภิงคารหลั่งอุทกธาราลงเหนือพื้นปฐพี ออกพระโอษฐ์ตรัสประกาศแก่เทพดาเจ้าทั้งหลายอันมีมหิทธิฤทธิ์และทิพยจักษุทิพยโสต ซึ่งสถิตอยู่ทุกทิศานุทิศจงเป็นทิพยพยาน ด้วยพระเจ้าหงสาวดีมิได้ตั้งอยู่ในคลองสุจริตมิตรภาพขัดตียบระเพณีเสียสามัคคีธรรม ประพฤติพาลทุจริตคิดจะทำอันตรายแก่เรา ตั้งแต่นี้ไปกรุงพระมหานครศรีอยุธยากับหงสาวดีมิได้เป็นสุวรรณปฐพีเดียวดุกแต่ก่อน ขาดจากกันแต่นี้ไปตราบเท่ากาลปาวสาน"

พิธีการตัดขาดจากความเป็นมิตรของศรีอยุธยากับหงสาวดีได้ถูกประกาศให้เทพดาและมนุษย์ได้ทราบโดยทั่วกัน ก็ด้วยความพิโรธและความน้อยพระทัยขององค์พระนเรศวร และคงตั้งพระทัยว่า จะต้องหาทางทำลายล้างกรุงหงสาวดีให้ได้ เพื่อแก้แค้นให้สาสมกับความผิดของพระเจ้าหงสาวดี หลังจากทรงประกาศตัดพันธไมตรีกับหงสาวดีแล้ว ก็นำพระมหาเถรคันฉ่อง พระยาเกียรติ พระยาราม พร้อมพลมอญที่เป็นญาติพี่น้องและญาติโยมของท่านมหาเถรคันฉ่องมายังกรุงศรีอยุธยา โดยทรงเลี้ยงดูอย่างดีมิให้เคียดแค้น เหตุการณ์ต่อจากนั้น กรุงศรีอยุธยาก็เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อหงสาวดีมิหนำซ้ำพระนเรศวรยังกรีธาทัพไปตีหงสาวดี เป็นโชคของพระเจ้าหงสาวดีที่พื้นมือพระนเรศวรไปได้ เพราะหลานของพระเจ้าหงสาวดีพาพระองค์หนีไปตองอูเสียก่อน และก่อนจะไปก็เผาเมืองหงสาวดีเสียราบเรียบ พระเจ้าหงสาวดีไปตกอยู่ตองอู ก็อยู่แบบถูกบังคับ

คงไม่สบายพระทัยนัก ไทนครุงหงสาวดีต้องถูกเผา ไทพระองค์เองต้องตกอยู่ในอำนาจของพระเจ้าตองอู่ผู้เป็นหลาน แล้วผลสุดท้ายพระองค์ก็ถูกวางยาพิษสิ้นพระชนม์ที่เมืองตองอู่นั่นเอง

ถ้าหากเราจะตั้งคำถามขึ้นมาว่า เพราะเหตุใดพระเจ้าหงสาวดีจึงต้องเสียกรุงศรีอยุธยาไป และผลสุดท้ายพระองค์ก็ต้องหนีพระนเรศวรจากกรุงหงสาวดีไปประทับอยู่เมืองตองอู่แล้วก็ถูกลอบปลงพระชนม์อยู่ที่นั่น คำตอบในเรื่องนี้ก็ต้องตอบว่า พระเจ้าหงสาวดีทรงประสบความหายนะ เพราะสาเหตุสองประการ คือ เพราะความเจ็บแค้นของชาวมอญประการที่หนึ่ง และเพราะความไม่ซื่อตรง คิถลอบทำร้ายพระนเรศวรของพระเจ้าหงสาวดีเป็นประการที่สอง ถ้าจะถามต่อไปว่า ในสาเหตุสองประการนั้น สาเหตุข้อไหนมีส่วนผลักดันให้พระเจ้าหงสาวดีต้องเผชิญกับความล้มจมหดงกล่าว ปัญหาข้อนี้คงตอบได้ว่า ความไม่ซื่อตรงกันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พระเจ้าหงสาวดีต้องประสบความล้มจมหดงกล่าว เพราะล่ำฟ้างถ้าพระเจ้าหงสาวดีไม่คิดวางกลอุบายล่อลวงพระนเรศวรมาปลงพระชนม์แล้ว น่าเชื่อว่าพระยาเกียรติ พระยารามก็คงจะไม่มีช่องทางที่จะมาสวามิภักดิ์กับพระนเรศวรได้ แต่เมื่อพระองค์เล่นไม่ซื่อแบบนี้ พระยามอญทั้งสองจึงมองเห็นความไม่เป็นธรรมและก็นึกสงสารพระนเรศวรที่จะต้องมาถูกลอบปลงพระชนม์ อาศัยเหตุนี้พระยามอญทั้งสองจึงตัดสินใจแฉ่เรื่องคิงกล่าวให้พระนเรศวรทราบ จนเกิดเหตุการณ์ร้ายมากมายแก่พระเจ้าหงสาวดี

ความจริงก็น่าเห็นใจพระเจ้าหงสาวดีเหมือนกัน เพราะว่าตามธรรมดาประเทศที่มีอำนาจเหนือประเทศหนึ่ง ต่อมาเมื่อประเทศที่เคยเป็นเมืองขึ้นนั้น เริ่มมีแว่วที่จะแข็งเมือง เพราะมีผู้นำที่ฉลาด กล้าหาญ มีบุญบารมีสูง ประเทศที่เคยมีอำนาจเหนือก็คิงจะไม่สบายใจ จะคิงคิดวางแผนกำจัดเสียแต่ต้น ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีก็คิงต้องมีความรู้สึกอย่างนั้นเหมือนกัน เพราะถ้าพระเจ้าหงสาวดีปล่อยเรื่องนี้ไปตามยถากรรม กรุงศรีอยุธยาจะคิงต้องแข็งเมืองแน่ เพราะฉะนั้นจะคิงต้องลงมือกำจัดเสียก่อน เหมือนคำฟ้างเพชของไทยที่ว่า ตัดไฟแต่ต้นลม เพื่อไม่ให้ลุกลามไปมากมาย แต่เมื่อพระเจ้าหงสาวดีคิงทรงดำเนินการตามความรู้สึกหัว ๆ ไปแล้ว กลับได้ผลตรงกันข้ามจึงเป็นเรื่องที่น่าสงสั่ยว่า เมื่อเกิดกรณีอย่างนี้ขึ้นมา พระเจ้าแผ่นดินจะคิงต้องดำเนินนโยบายอย่างไรจึงจะไม่เสียเมืองขึ้น และตัวเองไม่เคือคร้อน เหมือนพระเจ้าหงสาวดีที่เมื่อทำกับ

พระนเรศวรแล้วกรุงศรีอยุธยาก็แข็งเมือง ชาวพม่าเมืองอื่น ๆ ก็แข็งเมืองต่อกรุงหงสาวดี จนที่
สุดกรุงหงสาวดีที่พระองค์เคยประทับก็ถูกเผา ตัวพระเจ้าหงสาวดีเองก็ถูกลักพาตัวไว้ต้องอยู่ แล้ว
ถูกวางยาพิษสิ้นพระชนม์ไป

ใคร ๆ ก็ตามที่ตกอยู่ในฐานะอย่างพระเจ้าหงสาวดี ถ้าจะทำให้ถูกต้องเป็นธรรมและ
คงฐานะของผู้ยิ่งใหญ่ไว้แล้ว จะต้องตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมข้อที่สี่นี้ กล่าวคือ มีความจริงใจต่อ
กัน แม้ว่ากษัตริย์ในประเทศที่เป็นเมืองขึ้น มีแววว่าองอาจ ทั้งมีความเฉลียวฉลาด อาจจะแข็ง
เมืองในอนาคตได้ ก็ต้องยอมรับความจริงข้อนี้ ในขณะที่ยอมรับว่าประเทศราชของตนเริ่มจะมี
ความเข้มแข็งขึ้นนั้น จะต้องหันมาตรวจดูความเข้มแข็งของตนด้วย ถ้าเห็นว่ามี ความเข้มแข็งพอ
ก็แสดงความเข้มแข็งให้ประจักษ์เป็นที่เกรงขามของประเทศเมืองขึ้น และถ้าแสดงความเข้มแข็ง
ให้ปรากฏแล้ว ประเทศเมืองขึ้นมีผู้นำที่องอาจดุจราชสีห์ ถึงยังงิเขาต้องแข็งเมืองอยู่ที่ก็ควร
จะปล่อยให้เขาเป็นอิสระไป เพราะถึงอย่างไรก็เป็นคนละเชื้อชาติอยู่แล้ว การที่จะบังคับไว้ใน
อำนาจของตนตลอดไปนั้น คงจะไม่ได้สักวันหนึ่งเขาคงสลัดแอกออกไปได้ แม้เขาจะสลัดออกไม่
ได้ เพราะชาติที่มีอำนาจทำลายเขาเสียหายหมดความเป็นชาติ ความเจ็บแค้นของพวกที่ถูกทำลาย
ก็ยังมีอยู่ แม้จะถูกรวมเป็นชาติเดียวกับชาติรุกราน พวกเขาก็หาทางทำลายเพื่อแข็งเมืองอยู่ร่ำไป
มิหุคหุยน้อยอย่างเช่นกะเหรี่ยงไทยใหญ่ และมอญ เป็นต้น ซึ่งถูกพม่าทำลายเสียจนหมดความ
เป็นชาติ ตกเป็นพลเมืองของพม่าไปโดยปริยาย แต่ทุกวันนี้กลุ่มชนเหล่านั้นหาได้ยอมเป็นพลเมือง
พม่าไม่ ยิ่งตั้งเป็นกองโจร เพื่อสถาปนารัฐของตนอยู่ตลอดเวลา ทำให้ทางพม่าต้องเสียเวลา
เสียเงิน ทำการปราบปรามชนเหล่านั้นอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น การที่ปล่อยให้ชาติใดชาติหนึ่ง
เป็นอิสระไป นับว่าเป็นวิธีที่เป็นธรรมที่สุด และเป็นเกียรติที่สุดสำหรับพระเจ้าแผ่นดินที่ปฏิบัติใน
นโยบายดังกล่าว

ในการปล่อยให้ประเทศที่เคยเป็นเมืองขึ้นเป็นเอกราชนั้น ถ้าพระเจ้าหงสาวดีมีคุณ-
ธรรมอยู่ในพระทัยแล้ว จะต้องปล่อยให้กรุงศรีอยุธยาเป็นเอกราชโดยสมัครใจ และควรมีรับสั่ง
ด้วยว่า ใ้แต่ไปกรุงศรีอยุธยาไม่ต้องถวายต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง แก่กรุงหงสาวดีอีก ถ้าพระเจ้า
หงสาวดีทำดังกล่าวมานี้ พระมหาธรรมราชาผู้ครองกรุงศรีอยุธยาและเป็นพระราชบิดาของ

พระนเรศวรก็คงจะสำนึกในคุณธรรมของพระเจ้าหงสาวดีตลอดไป พระนเรศวรเองเมื่อครอง-
ราชย์แล้วก็คงจะสำนึกในความดีของกรุงหงสาวดีด้วย เพราะเห็นความดีของพระเจ้าหงสาวดี
ที่ว่าพระองค์ไม่ริษยาความเก่งกล้าสามารถของกรุงศรีอยุธยา เมื่อเห็นว่าผู้นำของกรุงศรีอยุธยา
จะยิ่งใหญ่ในภูมิภาคนี้แน่นอนแล้ว ก็สนับสนุนด้วยความเต็มใจ ทศพิธราชธรรมชั้นนี้แหละที่จะทำ
ให้พระเจ้าหงสาวดีเป็นที่เคารพนับถือของกรุงศรีอยุธยา ตัวอย่างในข้อนี้เราจะเห็นได้ในเรื่อง
พระร่วงปฏิบัติต่อพระเจ้าฟ้ารั่ว ปฐมกษัตริย์ของกรุงหงสาวดีนั่นเอง ซึ่งถึงแม้ว่าพระเจ้าฟ้ารั่ว
จะพาพระราชธิดาของพระร่วงหนีไป พระองค์ก็ไม่เอาโทษ และต่อมาเมื่อพระเจ้าฟ้ารั่วปราบ
ปรามอาณาจักรมอญเล็ก ๆ ได้หมดแล้ว จะสถาปนาตนเองเป็นพระมหากษัตริย์ครองอาณาจักรมอญ
ก็ส่งทูตมาทูลขอเครื่องราชกกุธภัณฑ์จากพระร่วง องค์พระร่วงก็พระราชทานให้ การที่พระร่วง
ไม่เอาโทษที่พาพระราชธิดาหนีก็ดี พระร่วงทรงส่งราชกกุธภัณฑ์ไปสถาปนาพระเจ้าฟ้ารั่วก็ดี
และที่พระร่วงพระราชทานนามให้มะกะโทว่าพระเจ้าฟ้ารั่วก็ดี ทั้งหมดนี้ทำให้พระเจ้าฟ้ารั่วสำนึก
ในพระคุณมีรัฐลิม

นอกจากนั้นมี เรื่องที่น่าประทับใจของพระเจ้าฟ้ารั่วอีกเรื่องหนึ่ง กล่าวคือ พระร่วง
ทรงส่งลูกช้างเผือกมาให้พระราชทาน โดยที่พระเจ้าฟ้ารั่วมิได้ขอ ต้นเหตุที่พระร่วงพระราช-
ทานช้างเผือกแก่พระเจ้าฟ้ารั่ว มีโดยสรุปว่า พระร่วงได้ช้างเผือกเชือกหนึ่ง มีสีขาวดุจสำลี
อายุหกปี ทรงให้บำรุงเลี้ยงไว้พร้อมกับแม่ช้าง อยู่ต่อมาลูกช้างเผือกนั้นไม่ยอมกินน้ำและหญ้าเป็น
เวลาหลายวัน พระร่วงทรงแปลกพระทัย เพราะช้างมิได้ป่วย ตกกลางคืนพระองค์บรมทรง
สุบินนิมิตว่า ถ้าช้างเผือกนี้อยู่ในเมืองสุโขทัย จะเกิดอุบาสวี่ใหญ่ เมื่อพระองค์ตื่นบรมแล้ว ก็
เล่าพระสุบินให้เสนาบดีทั้งปวงฟัง แล้วตรัสว่า พระยาข้างมใจอยู่ด้วยเราแล้ว เขาจะไปอยู่
ประเทศใดก็ตามใจเขาเถิด แล้วให้เอาหญ้ามาเลี้ยงหาย คือ เป็นหญ้าเมืองสุโขทัยกำหนด
เมืองเมาะตะมะกำหนดหนึ่ง เมืองเชียงใหม่กำหนดหนึ่ง พระยาข้างมใจกินหญ้าเมืองใดก็จะเป็นช้างเมือง
นั้น ซึ่งตอนพระยาข้างมใจกินหญ้าและเรื่องอื่น จากนั้นมีเรื่องที่ควรสนใจ จึงขอยกข้อความในหนังสือ
เรื่องราชาธิราช (พงศาวดารมอญ) มาให้อ่านกันดังต่อไปนี้

"ขณะนั้น พระยาข้างจับหญ้าเมืองเมาะตะมะคือเมืองพระเจ้าฟ้ารั่วขึ้นจนเหนือกระพอง ศีรษะแล้วก็กิน ส่วนหญ้าอีกสองกำของสองเมืองนั้น ก็เอางวงวาดทิ้งเสีย สมเด็จพระร่วงเจ้าทอดพระเนตรเห็นแล้วจึงตรัสว่า สำหรับบุญเขา เอาไปให้เขาเถิด แล้วมีรับสั่งให้เกณฑ์ชาวบ้านห้าร้อยคนนำพระยาข้างไปส่ง ส่วนแม่ข้างนั้นให้นำกลับคืนมา ครั้นไปถึงท่าจะลงแพ พระยาข้างให้แม่ข้างลงแพก่อน ตัวพระยาข้างจึงลงต่อภายหลัง คนห้าร้อยซึ่งไปส่งนั้นจึงกล่าวว่า ท่านจะเอามารดาไปด้วยนั้น ข้าพเจ้าทั้งปวงจะมีพันพระราชาอาญาพระเจ้าอยู่หัว เมื่อพระยาข้างได้ฟังคำคนทั้งปวงว่าดังนั้น ก็เอางวงขึ้นพาดหลังนางฟังผู้มารดา มีจักขุทั้งสองมองด้วยน้ำตา แล้วเอางวงพยุ่งส่งมารดาขึ้นจากแพ คนทั้งห้าร้อยได้เห็นแล้วก็บังเกิดความสังเวชใจสิ้นทุกคน"¹

ขอรวยรัตเรื่องว่า เมื่อพระเจ้าฟ้ารั่วได้รับข้างเผือกเชือกนั้นแล้ว ก็มีความโสมนัสเป็นล้นพ้น สำนึกในบุญคุณของพระร่วงเจ้ามีรู้อย่าง และบุญคุณอันนี้มิได้มีเฉพาะพระเจ้าฟ้ารั่วเท่านั้น เพราะหลังจากพระเจ้าฟ้ารั่วสวรรคตแล้ว ผู้จะครองกรุงหงสาวดีต่อมาจะต้องส่งทูตไปขอพระนามและเครื่องราชกกุธภัณฑ์จากราชสำนักสุโขทัยก่อน และได้ถือปฏิบัติกันเช่นนี้เป็นประเพณีมาหลายรัชกาล ทั้งนี้ ก็ด้วยคุณความดีของพระร่วงที่ทรงกระทำแก่พระเจ้าฟ้ารั่วนั่นเอง

ถ้าจะถามว่าความประทับใจของพระเจ้าฟ้ารั่ว ที่มีต่อพระร่วงนั้นเกิดจากการที่พระร่วงมีพระทัยสนับสนุนส่งเสริมพระเจ้าฟ้ารั่วใช่หรือไม่ ก็คงตอบว่าใช่ เพราะเป็นดังนี้แหละ ถ้าพระเจ้าหงสาวดีสนับสนุนส่งเสริมพระนเรศวรเหมือนพระร่วงสนับสนุนพระเจ้าฟ้ารั่วแล้ว หงสาวดีจะเป็นที่เคารพนับถือของศรีอยุธยาเหมือนราชสำนักสุโขทัยเป็นที่เคารพยำเกรงของราชสำนักหงสาวดีขณะนั้น

จากพระจริยวัตรของพระร่วงที่ทำให้พระเจ้าฟ้ารั่วยำเกรงนั้น เราจะเห็นเด่นชัดว่าเป็นเพราะมีทศพิธราชธรรมข้อบริจาค และอาชวะ คือ ความจริงใจต่อกัน จึงทำให้ประชาชนทั้งสองเมืองเป็นมิตรต่อกันได้ความร่มเย็นเป็นสุข ดังนั้น ประมุขของประเทศผู้หวังความร่มเย็นเป็นสุขของประชาราษฎร์ ไม่ควรประมาทในทศพิธราชธรรมข้อนี้

¹ราชธานี. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2513), หน้า 45-46.

4.6 ม้าหะ ความอ่อนโยน

ความอ่อนโยนเป็นบุคลิกที่สร้างความนิยมนับถือให้กับผู้พบเห็นโดยทั่วไป ตรงกันข้ามบุคคลที่เป็นผู้มีนิสัยทารุณโหดร้าย หยาดกายแข็งกระด้าง จะไม่มีผู้ใดนิยมนับถือ นอกจากจะสร้างความนิยมนับถือแล้ว ความอ่อนโยนยังสร้างประโยชน์ให้กับผู้ประพฤติก็นเป็นผู้อ่อนโยนอีกด้วย ตัวอย่างเช่น คนที่มีกิริยาสุภาพอ่อนโยน ถ้าหากมีธุระอะไรที่จะให้คนอื่นช่วยเหลือ และเมื่อออกปากให้คนอื่นช่วย คนทั้งหลายก็จะช่วยด้วยความยินดี ตรงกันข้าม คนที่มีนิสัยหยาดกาย แข็งกระด้าง ถ้าหากมีธุระจะให้คนอื่นช่วย เมื่อออกปากขอร้องให้คนอื่นช่วย มักจะได้รับการปฏิเสธ หรือถึงแม้จะมีคนช่วย ก็อาจจะช่วยอย่างเสียมิได้ ที่กล่าวมานี้ คือ ประโยชน์ของความเป็นคนสุภาพ และผลเสียของความเป็นคนแข็งกระด้าง

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ หมายถึง คนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่ถ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือพระญาติวงศ์ ซึ่งเป็นบุคคลระดับสูง เป็นที่ยกย่องของประชาชนทั่วไปแล้ว ถ้าหากท่านเหล่านั้นมีพระนิสัยสุภาพอ่อนโยน ย่อมจะเป็นที่ประทับใจของประชาชนทั่วไป ความสุภาพอ่อนโยนของพระเจ้าแผ่นดิน นอกจากจะสร้างพระเสน่ห์ให้เกิดในพระองค์แล้ว ยังสามารถสร้างประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้กับพระองค์เองและคนส่วนใหญ่อีกด้วย เพื่อให้เห็นประจักษ์ในเรื่องนี้ จึงขอยกตัวอย่างกษัตริย์ผู้ประพฤติก็นอ่อนโยน จนได้ครอบครองราชสมบัติ และให้ความสงบร่มเย็นมาสู่บวงชนมาเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

ในสังวรมหาชาดก ท่านเล่าไว้ว่า พระเจ้าพาราณสีมีพระราชโอรสหนึ่งร้อยพระองค์ ในพระโอรสหนึ่งร้อยองค์นั้น พระโอรสองค์สุดท้ายเป็นราชกุมารที่มีพระนิสัยประทับใจชาวเมือง 4 ประการ คือ ชอบให้ท่านสงเคราะห์คนยาก ประการที่สอง ตรัสพระวาจาไพเราะอ่อนหวาน ประทับใจผู้ฟัง ประการที่สาม ชอบช่วยเหลือคนที่ได้รับความเดือดร้อน ประการสุดท้าย มีพระนิสัยไม่ถือพระองค์ เข้าได้กับชาวเมืองทุกคน ส่วนพระเชษฐาทั้ง 99 องค์นั้น มีพระนิสัยตรงกันข้ามกับพระอนุชาสุดท้าย ขณะทีพระอนุชาให้ท่านแก่คนยากไร้ พระเชษฐาเหล่านั้นไม่เคยสนใจคนยากจน ขณะที่พระอนุชามีพระวาจาโน้มนวล พระเชษฐามีพระวาจาไว้พระองค์ คือ พูดชนิดที่เรียกว่าเจ้าพูดกับทาส ขณะที่พระอนุชาชอบช่วยเหลือคนที่เดือดร้อน พระเชษฐาทั้งหมดกลับไม่สนใจช่วยใคร

มีหมาขำชอบสนใจเฉพาะตระกูลเศรษฐีที่ถวายเป็นค่าต่าง ๆ แก่พระองค์เท่านั้น ขณะที่พระอนุชาไม่ทรงถือพระองค์ ทรงคบกับประชาชนทั่วไป พระเชษฐาทั้งหมดถือพระองค์ไม่คบกับใครที่ไม่ทำประโยชน์ให้

ข้างฝ่ายพระราชบิดา เมื่อทรงพิจารณาเห็นพระนิสัยของพระราชโอรสทั้งหมดแล้ว ทรงตัดสินพระทัยว่าพระโอรสทั้ง 99 องค์ ครองราชสมบัติไม่ได้ ถ้าขึ้นให้ครองราชย์จะสร้างความเดือดร้อนทั่วไป ทรงเห็นพระโอรสองค์สุดท้ายที่พระองค์นั้นที่จะครองราชย์ได้ แต่พระองค์จะออกพระโอรส มอบราชสมบัติให้พระโอรสองค์สุดท้ายก็ไม่กล้าจะทำ เพราะสงสารพระโอรสพวกพี่ ๆ จะเสียพระทัย อีกทั้งเป็นการขัดต่อประเพณีที่ปฏิบัติกันมาว่า พระโอรสองค์ที่จะต้องครองราชสมบัติอีกด้วย แต่หากจะปล่อยไว้อย่างนี้คงจะต้องเกิดความเดือดร้อนแน่ จึงทรงตัดสินพระทัยส่งพระราชโอรสผู้พี่ทั้ง 99 พระองค์ไปครองหัวเมืองชนบท ทรงให้แต่พระราชโอรสองค์น้ององค์เดียวเท่านั้นเหลืออยู่ในพระราชสำนัก และก่อนที่พระองค์จะสิ้นพระชนม์ ตรัสเป็นพินัยกรรมไว้ว่า พวกอำมาตย์และประชาชนประทับใจลูกของข้าคนใด ก็จงมอบราชสมบัติให้ลูกของข้าคนนั้นเถิด เมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว อำมาตย์ทั้งหลายก็มอบราชสมบัติให้พระโอรสองค์น้อยได้ครอบครองต่อไป นี่คือนิเวศน์ที่แสดงให้เห็นว่าการประพาศพระองค์อยู่ในทศพิธราชธรรมที่ว่าด้วยความอ่อนโยนเป็นเหตุให้ได้ครองราชสมบัติ

บางท่านคงอยากจะถามว่า เมื่อยามสงคราม พระเจ้าแผ่นดินจะประพาศพระองค์อ่อนโยน จะทำให้ชนะสงครามได้หรือไม่ คำถามนี้จะตอบได้ว่า การประพาศธรรมย่อมจะทำให้ผู้ประพาศชนะได้ทุกโอกาส แม้จะอยู่ในภาวะสงคราม แต่ส่วนใหญ่จะไม่มีพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดเกิดความรู้สึกอ่อนโยนในเมื่อมีข้าศึกมาประชิดบ้านเมือง ส่วนมากมักจะเกิดความโกรธหรือกลัว เมื่อเกิดความโกรธก็ต้องสู้กัน นั่นก็คือ ความแข็งหรือเมื่อเกิดความกลัวข้าศึก พระเจ้าแผ่นดินสมัยโบราณก็จะปิดประตูเมืองแล้วก็เตรียมตัวฆ่าคนที่จะหาญหึกเข้ามาในเมือง นั่นก็ไม่ใช่อ่อนโยนคงจะเรียกว่าความอ่อนแอ จะมีบ้างไหมที่ข้าศึกยกทัพมาล้อมเมือง แล้วพระเจ้าแผ่นดินของเมืองนั้นเอาความอ่อนโยนมาสู้ จนเกิดผลดีแก่บ้านเมือง เหตุการณ์อย่างนี้คงมีอยู่บ้าง อย่างเช่น พ่อขุนงำเมือง ผู้ครองรัฐพะเยา พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ชาวลานนาไทยถวายสมญา

นามว่า "ธรรมิกราช" กษัตริย์พระองค์นี้ได้ใช้ความอ่อนโยนแก้ไขปัญหามือง ดังเรื่องสรุปดังต่อไปนี้ ในระยะเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ลานนาไทย มีการปกครองออกเป็น 3 รัฐ คือ หิรัญนครเงินยาง ปกครองโดยพระเจ้าเม็งรายมหาราช รัฐพะเยา ปกครองโดยพ่อขุนงำเมือง และรัฐหริภุญไชย ปกครองโดยพญาบีบา พระเจ้าเม็งรายพยายามที่จะรวบรวมลานนาไทยให้เป็นหนึ่ง จึงไปปราบหริภุญไชย เมื่อปราบได้แล้ว ก็ยกทัพมาปราบแคว้นพะเยาของพ่อขุนงำเมือง ฝ่ายพ่อขุนงำเมือง เมื่อทรงทราบข่าวศึกก็มีได้สะตุงตบพระทัย แต่ทรงไตร่ตรองด้วยอัธยาศัยสุขุมคัมภีรภาพว่า "อันพระเจ้าเม็งรายมหาราชนี้ มีอำนาจดุจราชสีห์ มีกองทัพอันเกรียงไกร การที่จะต่อสู้กันมีแต่จะพาให้เสียเลือดเนื้อเผ่าไทยด้วยกัน ความเคียดรื้อนก็จะเกิดทุกครอบครัว จำกจะอ่อนน้อมยอมเป็นไมตรีด้วย" เมื่อดำริดังนั้นแล้ว จึงตรัสสั่งให้ไพร่พลออกไปปลุกปล้ำพลาต้อนรับพระเจ้าเม็งรายที่ตำบลชายแดน เมื่อพระเจ้าเม็งรายเคลื่อนพลมาถึงตำบลนั้นก็พบกับภาพที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อน กล่าวคือ ภาพที่พ่อขุนงำเมืองกษัตริย์แห่งแคว้นพะเยาร่วมกองทัพยืนต้อนรับทัพของพระเจ้าเม็งรายด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส ร่วมกันเชื้อเชิญให้ดื่มน้ำมากเมียงบุหรี พระเจ้าเม็งรายร่วมกองทัพแทบไม่เชื่อสายตาที่ต้องมาพบเหตุการณ์เช่นนั้น มีหน้าข้าชาวเมืองพะเยายังเลี้ยงเหล้าอาหารแก่ทัพของพระเจ้าเม็งรายอีกะลอกหนึ่ง พระเจ้าเม็งรายจึงล้มเลิกความคิดที่จะรุกรานพะเยาเสีย ทรงสถาปนาสัมพันธไมตรีต่อกัน ด้วยการทำสังฆะสาบานเป็นเพื่อนกันตลอดอายุขัยของพระองค์ทั้งสอง¹ ก็เป็นอันว่าพะเยาพ้นจากการนองเลือด นี่คือผลแห่งการประพาศพิชิตราชธรรมในชื่อความอ่อนโยน สมแล้วที่ชาวเมืองเหนือได้ถวายพระนามพ่อขุนงำเมืองว่า "พระเจ้าธรรมิกราช"

4.7 ตปะ ความมีเดช

ทศพิชิตราชธรรมข้อนี้มีความสำคัญมาก เพราะเป็นจุดที่สร้างความยำเกรงให้เกิดในองค์พระเจ้าแผ่นดิน เมื่อเสนาบระชาราชฎูร์ มีความยำเกรงพระเจ้าแผ่นดินแล้ว เขาเหล่านั้น

¹กรมวิชาการ. เล่าเรื่องเมืองเหนือว่าด้วยประวัติบุคคลสำคัญ. (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำครุสภา, 2524), หน้า 46-50.

จะพากันประพุดอยู่ในกฎหมายศีลธรรม เมื่อทุกคนประพุดอยู่ในกฎหมายและศีลธรรม บ้านเมืองก็จะสงบสุข

คำว่า ตปะ ความจริงแปลว่า เฉากิเลสให้เราร้อนเพื่อคหาย เหมือนอย่างว่าบรรพชิตเฉากิเลสให้เราร้อน ซึ่งก็คือ บรรพชิตไม่ทำตามกิเลสนั่นเอง เมื่อไม่ทำตามกิเลส ต่อไปกิเลสกองนั้นก็พอไปเอง แต่คำว่า ตปะ ในทศพิธราชธรรมนี้พระพุทธร่องค์มิได้หมายถึงการเฉากิเลสของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ทรงหมายเอาพระเจ้าแผ่นดินเฉากนชั่วให้เราร้อน การเฉากนชั่วให้เราร้อนของพระเจ้าแผ่นดินก็คือ เมื่อคนชั่วทำผิดกฎหมาย เสนาอำมาตย์ประพุดติมิชอบบริตนาทาเร้นประชาชน พระเจ้าแผ่นดินจะต้องลงโทษตามกฎหมายบ้านเมือง การลงโทษคนทำชั่วจะต้องมุ่งผลสองประการคือ ประการแรก ต้องลงโทษเพื่อให้คนทำผิดเข็ดหลาบไม่คิดทำชั่วอีกต่อไป ประการที่สอง ต้องลงโทษเพื่อไม่ให้คนอื่นเอาเยี่ยงอย่าง

การลงโทษคนทำผิดเพื่อมุ่งผลให้เข็ดหลาบนั้น ต้องลงโทษให้สาสมกับความผิด ถ้าทำความผิดมากแต่ลงโทษไม่เหมาะสมกับความผิด คือ ทำโทษเล็กน้อย คนทำผิดนั้นก็ไม่ใช่เข็ดหลาบต่อไปก็จะทำผิดกฎหมายอีก ซึ่งก็สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนอยู่รำไป การลงโทษเพื่อมุ่งผลไม่ให้คนอื่นเอาเยี่ยงอย่าง จะต้องประกาศให้คนทั่วไปรู้ว่าคนนี้ทำผิดอย่างนี้ แล้วถูกลงโทษอย่างนี้ ในสมัยราชาธิปไตย เมืองไทยเราก็ปฏิบัติอย่างนี้ คือ คนที่ทำผิดกฎหมายอย่างฉกรรจ์จะถูกตัดสินประหารชีวิต แล้วศพของผู้นั้นจะถูกเสียบประจานไว้ที่ใดที่หนึ่ง เพื่อให้ประชาชนเห็นประชาชนเห็นสภาพนั้นแล้ว ก็สลตทศหุใจไม่กล้าทำความผิดอย่างนั้น นี่คือการลงโทษเพื่อไม่ให้คนอื่นเอาเยี่ยงอย่าง

การที่พระเจ้าแผ่นดินจะมีพระเดชานุภาพจนทำให้เสนาพฤตมาตย์ ประชากราชกร์ทั่วไปเกรงกลัวไม่กล้าทำผิดกฎหมายบ้านเมืองนั้น พระเจ้าแผ่นดินจะต้องลงโทษคนทำผิดกฎหมายไปไม่มียกเว้น แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทำโทษคนทำผิดกฎหมายเฉพาะคนที่พระองค์ไม่รู้จัก คนไหนที่พระองค์รู้จัก พระองค์ไม่ลงโทษเมื่อเขาทำผิดกฎหมาย เมื่อพระองค์ปฏิบัติอย่างนี้ตลอดไป ตปะของพระองค์ที่จะเฉากนชั่วให้ยำเกรงพระเดชของพระองค์ก็ลดน้อยลงไป เพราะบางคนจะคิดว่าถ้าเขาทำผิดแล้วพระองค์ก็ไม่เอาโทษ หรือเมื่อเอาโทษก็จะลงโทษเบา ๆ เมื่อคิดอย่างนี้แล้ว

เขาก็ไม่กลัวพระเจ้าแผ่นดิน ที่เรียกกันว่า ไม่เกรงพระบารมี ลักษณะอย่างนี้แหละที่เรียกว่า ตปะของพระเจ้าแผ่นดินไม่แรงกล้าพอที่จะเผาคนชั่วได้ ดังนั้น การที่จะประพฤติในศัพทธรรมชัธธรรมชื่อนี้พระเจ้าแผ่นดินจะต้องลงโทษคนทำผิดกฎหมายบ้านเมืองทุกคนให้เป็นที่ประจักษ์ จนเป็นที่รู้กันทั่วไปจึงจะทำให้พระเจ้าแผ่นดินเป็นที่สยดสยองของคนชั่ว นี่คือความมีตปะของพระเจ้าแผ่นดิน

มีตัวอย่างเรื่องคนทำความผิดเกิดความเร่าร้อนในตปะเดชะของพระเจ้าแผ่นดินจนขวัญกระเจิงไป รายละเอียดของเรื่อง ท่านกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์โดยสรุปว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงพระกรุณาให้พระยาศรีไสยรงค์ไปเป็นเจ้าเมืองตะนาวศรี ต่อมาพระยาศรีไสยรงค์คิดเป็นกบฏแข็งเมือง ไม่ยอมขึ้นกับสมเด็จพระนเรศวร องค์สมเด็จพระนเรศวรไม่ทรงเชื่อว่า พระยาศรีไสยรงค์จะเป็นกบฏตามที่ผู้มากราบทูลจึงทรงมีท้องตราเรียกตัวพระยาศรีไสยรงค์ให้เข้ามาเฝ้า ณ กรุงศรีอยุธยา พระยาศรีไสยรงค์ไม่ยอมขึ้นมาเฝ้า จึงทรงแนพระทัยว่า เจ้าเมืองตะนาวศรีเป็นกบฏจริง จึงมีรับสั่งให้สมเด็จพระอนุชาธิราช พระเอกาทศรถ ยกทัพไปปราบเจ้าเมืองตะนาวศรี เมื่อสมเด็จพระอนุชาธิราชยกทัพไปถึงเมืองตะนาวศรีก็ให้ล้อมเมืองไว้

ฝ่ายพระยาศรีไสยรงค์ เมื่อทราบข่าวศึก ก็กะเกณฑ์ไพร่พลขึ้นรักษาเมือง ณ บ่อมเชิงเทินหวังจะรักษาเมืองตะนาวศรีไว้ แต่เมื่อพระยาศรีไสยรงค์เองขึ้นไปบนเชิงเทินเพื่อดูกำลังของข้าศึก เห็นกองทัพของพระอนุชาธิราชที่ล้อมเมืองอยู่ก็สะดุ้งตกใจ หอกพลันหลุดจากมือโดยไม่รู้ตัว พวกทหารของพระยาศรีไสยรงค์เมื่อเห็นเจ้าเมืองของตนหอกหลุดจากมือโดยไม่รู้ตัว เพราะเห็นกองทัพของสมเด็จพระอนุชาธิราช ก็พากันหมดกำลังใจไม่มีขวัญที่จะรักษาเมือง ผลที่สุดกองทัพกรุงศรีอยุธยาเข้าเมืองได้ แล้วให้จับพระยาศรีไสยรงค์ประหารชีวิต ตัดศีรษะเสียบประจานไว้ ณ เมืองตะนาวศรีนั่นเอง นี่คือตัวอย่างคนทำผิดมีความเร่าร้อน ด้วยเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดิน

4.8 อักโกธะ ความไม่โกรธ

พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในอาณาจักรหนึ่ง อำนาจของพระองค์นั้นอาจที่จะฆ่าคนก็ได้ หรืออาจที่จะยกสมบัติทั้งแผ่นดินให้กับใครก็ได้ เพียงแต่พระองค์ออกพระโอษฐ์เท่านั้นทุกสิ่งก็จะ เป็นไปตามที่พระองค์ตรัส มีตัวอย่างมากมายที่พระเจ้าแผ่นดินทรงบัญญัติในขณะพิโรธ

แล้วก่อให้เกิดความเสียหายแก่แผ่นดิน และราชบัลลังก์ ดังนั้น นักปราชญ์ทางบ้านเมืองจึงหาวิธีต่าง ๆ เพื่อยับยั้งไม่ให้พระเจ้าแผ่นดินทรงทำสิ่งใดเวลาที่ทรงพิโรธ อย่างเช่น กฎหมายโบราณของไทยบัญญัติไว้ว่า เวลาพระเจ้าแผ่นดินพิโรธ และทรงเรียกกหาอาวุธ เพื่อจะฆ่าคนที่ทำให้พระองค์พิโรธ ท่านห้ามมิให้ผู้ใดผู้หนึ่งหยิบดาบถวายพระองค์ นี่ก็เป็นวิธีป้องกันไม่ให้พระเจ้าแผ่นดินฆ่าคนในขณะที่พระองค์พิโรธ

พระพุทธเจ้าก็ทรงเห็นความไม่เหมาะสมในเรื่องนี้ จึงตรัสปฏิบัติทาของพระเจ้าแผ่นดินเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในสมุทฺตปิฎกกล่าว

"พระเจ้าแผ่นดินเมื่อทรงทราบว่า คนกำลังโกรธ ไม่ควรลงอาญา เพราะการลงอาญา กำลังโกรธ อาจจะเป็นการลงอาญาที่ไม่ถูกต้อง ทางที่ถูกควรถอนความทุกข์ของผู้อื่นให้เขามีความสบายใจแทน

ต่อเมื่อใดตนรู้ว่าจิตของตนผ่องใส หมัดความโกรธแล้วจึงพิจารณาความผิดของผู้นั้น แล้วแยกแยะให้ชัดเจนว่า การทำของผู้นั้นมีประโยชน์อย่างนี้ มีโทษอย่างนี้ เมื่อชั่งน้ำหนักระหว่างประโยชน์และโทษแล้วจึงลงโทษผู้นั้น

อนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดปราศจากความลำเอียงแล้ว จึงตัดสิ้นคดีความพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นชื่อว่าไม่ทำลายผู้อื่น และไม่ทำลายพระองค์เอง พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดทรงลงอาญาเหมาะสมแก่โทษ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นความดีย่อมคุ้มครองพระองค์ และย่อมไม่เสื่อมความมีสง่าราศี

กษัตริย์เหล่าใด มีความลำเอียงไม่พิจารณาให้ดีก่อนลงอาญา โดยผลุนผลัน กษัตริย์เหล่านั้นทำลายตนเอง ถูกคนติเตียน ย่อมเป็นอันตรายถึงชีวิต และเมื่อสวรรคตแล้ว จะไปเกิดในทุคติ

พระราชเหล่าใด ทรงยินดีในศัพทราชาธรรม ที่พระอริยะประกาศไว้ พระราชาเหล่านั้นนับว่าเป็นผู้ประเสริฐด้วยกาย วาจา และใจ มีความอดทน มีความสงบ มีสมาธิ เมื่อพระชนม์หาไม่แล้ว ย่อมได้กำเนิดเทวดาและมนุษย์"¹

¹ พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกายชาคค. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527), เล่มที่ 3 ภาคที่ 5, หน้า 495.

ความในพุทธพจน์นั้นโดยสรุปแล้วมีว่า พระเจ้าแผ่นดินที่มีความลำเอียงคัดสินคดีหรือ ลงอาญาในขณะทรงพิโรธ ย่อมประสพความหายนะถึงชีวิตอันเป็นผลที่ได้รับปัจจุบัน เมื่อสิ้นพระชนม์ แล้ว จะไปเกิดในอบาย ส่วนพระมหากษัตริย์ที่ทรงศุภศีลราชธรรม ชื่อว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่ ประเสริฐทั้งทางกาย วาจา และใจ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว จะได้ไปเกิดในสุคติ

ในประวัติศาสตร์มีตัวอย่างอยู่มากที่พระเจ้าแผ่นดินลงอาญาในขณะที่ทรงพิโรธ แล้ว ต่อมาพระองค์ก็หมดอำนาจวาสนา เช่น พระเจ้าหงสาวดีที่ห้าทรงกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดาร ฉบับคำให้การขุนหลวงหาวัดว่า เมื่อพระเจ้าบุเรงนอง (ผู้ชนะสิบทิศ) สิ้นพระชนม์แล้ว นั้นทพูเรง ราชโอรสก็ได้อภิเษกครองราชย์ต่อมา ณ กรุงหงสาวดี แล้วให้ราชโอรสเป็นมหาอุปราช ต่อมามหา- อุปราชแห่งหงสาวดีได้ยกพลห้าแสนมาประชิดกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรยกทัพหลวงออก มารับที่เมืองสุพรรณบุรี สมเด็จพระนเรศวรทำพระมหาอุปราชให้มาทำยุทธหัตถีกันตัวต่อตัวโดย มิต้องเสียรี้พล พระมหาอุปราชไม่ค่อยจะเต็มพระทัยนัก แต่เมื่อถูกทำก็เกิดขัดขี้มะมานะ ยอมทำการรบที่เรียกว่ายุทธหัตถีกับพระนเรศวร ผลก็คือ พระองค์ถูกพระนเรศวรใช้พระแสงของ้าว พันขาดสะพายแล่งทัพพม่าประมาณห้าแสนคนก็เกิดระส่ำระสาย เพราะขาดนายทัพ ข้างฝ่าย สมเด็จพระนเรศวรเมื่อข้ามมหาอุปราชได้แล้ว ก็ตรัสบอกให้กองทัพพม่านำพระศพมหาอุปราชคืน ไปหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีนั้นไม่สบายพระทัยนัก เกรงว่าราชโอรสจะเสียให้แก่พระนเรศวร เพราะฉะนั้นก่อนที่พระมหาอุปราชจะยกทัพมากรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดีจึงบังคับมากับ เสนาผู้ใหญ่ในกองทัพว่า "ลูกกูจักยกทัพไป อย่าให้มีอันตราายมา ถ้าแม้นมีอันตราายมา มึงจักบรลั้ย ทั้งวงศ์" การที่พระองค์คาดโทษเสนาผู้ใหญ่ในกองทัพไว้เช่นนั้นก็เพื่อจะให้ทางกองทัพคุ้มครอง ราชโอรสในขณะทำสงคราม และเมื่อกองทัพกลับมาพร้อมกับศพของพระมหาอุปราชราชโอรส พระเจ้าหงสาวดีทรงพิโรธสุดกำลัง ทรงบัญชาให้เผาแม่ทัพนายกองในกองทัพเสียสิ้น วิธีเผา ก็ ทำทารุณเหลือประมาณคือ ให้ตัดไม้ไผ่มาทำเป็นค้ำ แล้วก็เอาพวกแม่ทัพนายกองใส่เข้าไปในค้ำ เหมือนปลา แล้วให้นำไปเผาไฟเหมือนบั้งปลา เท่านั้นพระองค์ยังไม่วายแค้น เสด็จเข้าไปใน พระตำหนักเห็นพระชายาซึ่งเป็นพระพี่นางของสมเด็จพระนเรศวรกำลังให้ราชโอรสเสวยนมอยู่

บนพระที่นั่ง ด้วยความแค้นที่อยุธยาฆ่าราชบุตร จึงฆ่าพระพี่น้องและราชโอรสทั้งสองเสียด้วยความ
โกรธในฐานะที่เป็นตัวแทนของกรุงศรีอยุธยา¹

นับจากวันนั้นเป็นต้นมา บรรดาชายฉกรรจ์ทั้งหลายในกรุงหงสาวดี และเมืองบริวาร
ก็นี้ไปอยู่ตามป่า ไม่ยอมเข้ามาเป็นทหาร เพราะคงนึกว่าเมื่อมาเป็นทหารให้พระเจ้าหงสาวดี
ถ้ารบแพ้มาคงจะถูกเผาทั้งเป็น คนเราพอนึกอย่างนี้แล้ว ก็ต้องเกิดความกลัวกันทุกคน เพราะ
ฉะนั้นเมื่อมีทางหนีได้ จึงพากันหนีทัพ แม้ทางกรุงจะให้ผู้มีฝีมือไปเกลี้ยกล่อม และจับโดยใช้กำลัง
ชายฉกรรจ์ทั้งหลายเหล่านั้นก็ต่อสู้ไม่ยอมเข้ามาเป็นทหาร เมื่อพระเจ้าหงสาวดีมีกำลังทหารน้อย
ก็ทำให้เจ้าเมืองทั้งหลายแข็งเมือง พระเจ้าหงสาวดีก็ไม่มีกองทัพจะไปปราบปราม มีเพียง
เท่านั้น บรรดาหัวเมืองมอญทั้งหลายที่อยู่ติดกรุงศรีอยุธยาต่างส่งทูตมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
สมเด็จพระนเรศวร เพราะต่างก็คิดกันว่า ถ้าสมเด็จพระนเรศวรยกทัพมาประชิดหงสาวดีแล้ว
พระเจ้าหงสาวดีต้องแพ้อย่างราบคาบ

เมื่อพระเจ้าหงสาวดีเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่มีใครเกรงกลัวเช่นนี้ ซึ่งนอกจากหัวเมือง
ทั้งหลายจะพากันแข็งเมืองแล้ว หัวเมืองทั้งหลายต่างก็แย่งกันเป็นใหญ่แทนพระเจ้าหงสาวดีอีก
ด้วย ในหัวเมืองทั้งหลายเหล่านี้ เมืองทองอยู่จะมีโอกาสดีกว่าเมืองอื่น เพราะพระเจ้าทองอยู่เป็น
หลานของพระเจ้าหงสาวดี ประกอบกับพระเจ้าทองอยู่ได้รับการแนะนำกลอุบายจากมหาเถร
เสียมเพ็ญจึงได้วางแผนจะนำตัวพระเจ้าหงสาวดีมาไว้ ณ เมืองทองอยู่ด้วยมีเล่ห์ที่แฝงอยู่ใน
พระทัยว่า เมื่อพระเจ้าหงสาวดีมาอยู่ในเงื้อมมือแล้ว พระเจ้าทองอยู่เองต้องการสิ่งใดก็จะรับสั่ง
ไปยังหัวเมืองอื่นในราชอาณาจักรให้ทำสิ่งนั้น โดยอ้างพระราชประสงค์ของพระเจ้าหงสาวดี
หัวเมืองทั้งนั้นก็จะตกอยู่ในอำนาจของทองอยู่โดยง่าย

เมื่อได้วางแผนร่วมกับมหาเถรเสียมเพ็ญเรียบร้อยแล้ว ก็คอยโอกาสที่จะดำเนินการ
ตามแผน ต่อมาเมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกรีธาทัพไปตีหงสาวดี พระเจ้าทองอยู่รีบยกทัพไป
หงสาวดีก่อน โดยอ้างกับหัวเมืองทั้งหลายที่ยังจงรักภักดีต่อหงสาวดีว่า การที่พระองค์ยกทัพมา

¹ คว้าให้การชาวกรุงเก่า, คว้าให้การขุนหลวงหาวัด. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515),
หน้า 309.

ครั้งนี้เพื่อป้องกันพระเจ้าหงสาวดีไว้จากการรุกรานของสมเด็จพระนเรศวร และเมื่อพระเจ้าหงสาวดีหลงกลแล้ว พระเจ้าตองอูก็กราบทูลว่า พระนเรศวรยกทัพมาตีหงสาวดีคราวนี้ เป็นทัพใหญ่ ถ้าตั้งรับที่กรุงหงสาวดี อาจจะไม่เสียให้แก่กรุงศรีอยุธยาได้ ทางที่ดีควรเผาเมืองหงสาวดีเสียอย่าให้เป็นประโยชน์แก่กรุงศรีอยุธยาได้ ขอพระองค์และชาวเมืองเสด็จลี้ภัยไปอยู่ ณ เมืองตองอูเถิด

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็ตามใจหลานนี้กว่าหลานมีความปรารถนาดีต่อพระองค์ เมื่อเหตุการณ์เป็นดังนี้ แผนการทุกอย่างของพระเจ้าตองอูก็สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี กล่าวคือ ได้พระเจ้าหงสาวดีไปไว้ในเมืองตองอูก่อนเสด็จไปก็เผาเมืองหงสาวดีเสียราบเรียบ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรยกทัพมาตีกรุงหงสาวดีก็พบแต่ซากเมืองที่ถูกเผา สมเด็จพระนเรศวรและพระอนุชาทรงพิโรธจึงกรีธาทัพไปล้อมเมืองตองอูไว้หลายเดือน เมื่อหมดเสบียงอาหาร กำลังพลอดโรย จึงยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา ตองอูจึงรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา

ข้างฝ่ายหัวเมืองที่ยังจงรักภักดีต่อพระเจ้าหงสาวดีทั้งหลาย แต่เดิมก็มีความสงสัยในพฤติกรรมของพระเจ้าตองอูที่ลักพาพระเจ้าหงสาวดีมาไว้ตองอู แม้พระเจ้าตองอูจะพยายามชี้แจงว่าตนมีความบริสุทธิ์ใจที่ทำไม แต่หัวเมืองทั้งนั้นก็มิวางใจ จึงแอบส่งจารบุรุษมาสืบความ ณ เมืองตองอู แล้วก็ทราบความจริงว่า พระเจ้าตองอูมิได้มีความบริสุทธิ์ใจ พาพระเจ้าหงสาวดีมาไว้ในเมืองของตน เพียงเพื่อจะอาศัยบารมีของพระเจ้าหงสาวดีสร้างความเป็นใหญ่ให้กับตนเองเท่านั้นเอง เมื่อทราบความจริงอย่างนี้ หัวเมืองทั้งหลายจึงพร้อมใจกันยกทัพมาล้อมเมืองตองอูเพื่อชิงพระเจ้าหงสาวดีคืนมา แต่ไม่ทันได้ตีเมือง ทัพเหล่านั้นก็แตกกระเจิงไปเพราะลมปากของมหาเถรเสียงเพี้ยมที่มีหนังสือไปถึงทัพเหล่านั้นว่า พวกท่านจะกบฏต่อพระเจ้าหงสาวดีหรือ ทุกอย่างทั้งพระเจ้าตองอูและมหาเถรเสียมเพี้ยมดำเนินไปนี้ พระเจ้าหงสาวดีไม่ทรงทราบเลย เพราะพระองค์ประชวรเป็นอัมพาต

เมื่อพ้นไปจากเหตุการณ์ถูกล้อมเมืองแล้ว พระเจ้าตองอูคงคิดว่าจะหมดเรื่องร้าย ๆ แล้วแต่ยังไม่หมด ราชบุตรของพระเจ้าตองอูองค์หนึ่งดำริว่า เมืองตองอูได้รับความเดือดร้อนตลอดมาก็เพราะพระเจ้าหงสาวดี อยุธยาล้อมเมืองก็เพราะพระเจ้าหงสาวดี คราวนี้หัวเมืองทั้งหลายในพุกามประเทศก็จะมาล้อมตีเมืองตองอู เพื่อชิงพระเจ้าหงสาวดี แล้วพระองค์ก็ดำริ

ต่อไปว่า ถ้าไม่มีพระเจ้าหงสาวดี เมืองตองอูคงจะไม่เดือดร้อน เมื่อทรงคิดเห็นไปอย่างนี้แล้ว ก็เลยเอายาพิษใส่ในพระกระยาหารให้พระเจ้าหงสาวดีเสวย แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็สิ้นพระชนม์ ณ เมืองตองอูนี้

ถ้าเราลองสืบสวนดูแต่ต้น เราจะพบว่าพระเจ้าหงสาวดีที่ทรงพบจุดจบอย่างนี้เพราะ ทรงลงอาญาทหารขณะที่ทรงพิโรธ เมื่อทรงเผาทหารทั้งเป็นเกือบทั้งกองทัพเช่นนี้ ชายฉกรรจ์ หัวประเทศก็ไม่ยอมมาเป็นทหาร เมื่อกรุงหงสาวดีไม่มีทหารก็เท่ากับไม่มีกองทัพ เมื่อไม่มีกองทัพ หรือมีแต่อ่อนแอหรือมีกองทัพกองเล็ก ๆ หัวเมืองทั้งหลายก็แข็งเมือง บางเมืองก็มาขึ้นกับ กรุงศรีอยุธยา ทางกรุงศรีอยุธยาได้โอกาสจึงยกทัพมาตีกรุงหงสาวดี ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี หลังจากพระองค์สั่งเผากองทัพแล้วก็ประชวรเป็นอัมพาต เมื่อทราบข่าวศึกศรีอยุธยา ก็โปรดให้ พระเจ้าตองอูมาช่วย พระเจ้าตองอูเห็นพระเจ้าหงสาวดีประชวรเป็นอัมพาต และกองทัพก็ไม่มี จะรักษาเมือง จึงนำพระเจ้าหงสาวดีไปเมืองตองอูด้วยความมักใหญ่ของตน เมื่อพระเจ้าหงสาวดี ไปประทับอยู่ที่ตองอูแล้ว ก็สร้างความเดือดร้อนไม่รู้จักสิ้นสุด ราชบุตรพระเจ้าตองอูขึ้นนั่งส้าง จึงแอบเอายาพิษให้พระเจ้าหงสาวดีเสวย จนสิ้นพระชนม์ นี่เป็นพยานหลักฐานอย่างดีที่สุดให้เห็น ความจริงในพุทธพจน์ที่ว่า กษัตริย์เหล่าใดลงอาญาอย่างผลุนผลันด้วยความโกรธเท่ากับทำลาย ตนเองจะเป็นอันตรายถึงชีวิต ตามที่ได้ยกมากล่าวไว้แล้วข้างต้น

ในขณะที่กรุงหงสาวดีผู้แพ้สงครามได้ลงโทษแม่ทัพนายกองด้วยการเผาทั้งเป็น เกือบ ทั้งกองทัพนั้น กรุงศรีอยุธยาผู้ชนะสงครามก็เกิดเหตุการณ์อย่างเดียวกัน กล่าวคือ สมเด็จพระ- นเรศวรมหาราช พระองค์ทรงกริ้วที่กองทัพติดตามพระองค์ไปไม่ทัน ปล่อยให้พระองค์สองพี่น้อง เสด็จลุลยพลพม่าเข้าไปอยู่กลางกองทัพพม่า จนพระองค์ทั้งสองทำยุทธหัตถีชนะแล้ว กองทัพ กรุงศรีอยุธยาจึงตามไปทันพระองค์ เมื่อเสด็จกลับมากกรุงศรีอยุธยาแล้ว จึงให้มหาดราชครูและ พระครูบุโรหิตตรวจดูความผิดของแม่ทัพนายกองว่าจะมีความผิดหรือไม่ประการใด

พระมหาดราชครูตรวจดูแล้วพบว่ามีความผิดต้องประหารชีวิต เมื่อพระองค์ทราบว่ามี บทพระอภัยการให้ทำโทษประหารชีวิตผู้เสด็จไม่ทันขบวนทัพ จึงให้พวกลูกขุนพิพากษาโทษประหาร ชีวิตแม่ทัพนายกองทั้งนั้นเสีย เพื่อยุติวันรุ่งขึ้นเป็นวันพระ คือ วันสิบห้าค่ำ จึงให้จำตรูไว้ก่อน รอ เมื่อพ้นวันพระไปแล้วจึงจะให้นำไปประหารชีวิต

ถ้าเราสังเกตการพิพากษาของพระเจ้าหงสาวดีกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแล้ว เราจะพบว่า มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ พระเจ้าหงสาวดีทรงพิพากษาลงโทษแม่ทัพนายกองด้วยการเผาทั้งเป็น ในขณะที่พระองค์มีความโกรธแค้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแม้จะทรงกริ้วแต่ก็มอบให้พระมหาราชครูและพระครูปริวาสตรวจดูพระอัยการก่อน เมื่อทราบว่าไม่มีพระอัยการเป็นกฎหมายรองรับอยู่จึงมอบให้คณะลูกขุนปรึกษาโทษอีก วาระหนึ่ง ดังนั้น การกระทำของพระองค์จึงถูกแบบแผนประเพณี มิได้ทำด้วยอาการผลุนผลัน แต่ผลสุดท้ายแม่ทัพนายกองทั้งนี้ก็ต้องโทษแต่ประการใด เพราะพระราชอาณัติสืบหารูปมีสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไว้เป็นประธานมาถวายพระพรขอโทษแทนแม่ทัพนายกอง และพระองค์ก็ยอมอภัยให้ทุกคน และต่อมาแม่ทัพนายกอง เหล่านี้ก็เป็นกำลังให้พระองค์แผ่กฤษฎาภิหารเป็นที่ครั้นคร้ามแก่ศัตรูทั้งหลาย ผิดจากพระเจ้าหงสาวดีที่หลังจากพระองค์ลงอาญาทหารด้วยความพิโรธแล้ว ฐานะของพระองค์ก็ตกต่ำโดยลำดับจนถึงที่สุด คือ ถูกลอบปลงพระชนม์ นี่คือ ผลของการไม่ประพฤติในราชธรรม

4.9 อวิหิงสา การไม่เบียดเบียน

ตามปกติพระเจ้าแผ่นดินในระบอบราชาธิปไตย เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด การมีอำนาจมากเป็นเหตุให้พระเจ้าแผ่นดินประพฤติตามพระทัยตนเอง และการประพฤติตามพระทัยของตนเอง มักจะนำไปสู่การสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชน ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงปรารถนา ราชธรรมข้อที่แปด คือ การไม่เบียดเบียนชาวเมืองให้ได้รับความเดือดร้อนเป็นข้อปฏิบัติของพระเจ้าแผ่นดิน

ลักษณะการเบียดเบียนของพระเจ้าแผ่นดิน คือ ใช้ทหารไปยึดทรัพย์สินของประชาชน มาเข้าท้องพระคลัง คนไหนหัวหมอบขัดขืนก็ทำร้ายร่างกาย คนไหนชอบพูดความไม่ดีของพระเจ้าแผ่นดินก็จับฆ่าเสีย พวกไหนทำความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็หาเรื่องริบทรัพย์สมบัติของเขา เห็นประชาชนเป็นศัตรูไปหมด ในขณะที่ประชาชนมีชีวิตอย่างแร้นแค้น เพราะการเก็บภาษีอย่างทารุณของพระเจ้าแผ่นดิน แต่พระเจ้าแผ่นดินเองกลับมีชีวิตอย่างหรูหรา

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่อง พระเจ้าแผ่นดินผู้ชอบเบียดเบียนประชาชน ไว้ในลักษณะที่ซ้ำ ๆ ว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งทรงพระนามว่าปิงคละ พระราชาองค์นี้มีนัยน์ตา ไม่เหมือนชาวบ้าน คือ ขณะที่ชาวบ้านเขามินัยน์ตาดำ แต่พระองค์กลับมีนัยน์ตาเป็นสีเหลือง พระราชาองค์นี้ครองเมืองพาราณสี พระองค์เห็นคนไหนมีเงินมากก็ให้ทหารไปยึดมาเข้าห้องพระคลัง คนไหนมีคตวิวาทกันเล็กน้อย พระองค์ก็พาลริบทรัพย์มาเข้าหลวงเสีย จนประชาชนพากันเดือดร้อนไปทั่ว

นอกจากมีพระนิสัยดังกล่าวแล้ว ยังชอบรังแกประชาชนอีก เสนาอำมาตย์คนไหนทำ ไม่ถูกพระทัยก็ให้ทุบตี คนที่ถูกทุบตีเมื่อแสดงความเจ็บปวด ครวที่พระองค์จะส่งสาร กลับทรงชอบพระทัย เห็นเป็นเรื่องสนุก แม้แต่ยามที่เฝ้าประตูปราสาท พระองค์ก็ทำกับเขาเหมือนว่าเขาไม่มีจิตใจ กล่าวคือ เมื่อพระองค์จะเสด็จขึ้นปราสาท ยามจะต้องถวายค่านับ เมื่อเขาถวายค่านับ พระองค์ควรขอใจเขา แต่พระองค์ไม่ทำเช่นนั้น กลับเขกหัวเขาเล่นอย่างแรงและรัวถึงแปดครั้ง และเมื่อพระองค์เสด็จลงจากปราสาทเมื่อเขาถวายค่านับ พระองค์ก็รัวหัวเขากลับอีกแปดครั้ง เป็นอย่างนี้ประจำ ในขณะที่ยามคนนี้มีแต่ความเจ็บเพราะหัวระบม แต่ฝ่ายพระราชากลับทรงเห็นเป็นของเล่นสนุก

พระราชาพระองค์นี้มีราชโอรสองค์หนึ่ง เป็นพระราชาขุมารที่ทรงคุณธรรม ประชาชนรักใคร่ ต่อมาเมื่อพระเจ้าปิงคละสิ้นพระชนม์ลงชาวเมืองทั้งหลายมีความยินดีกันทั่วหน้า ได้จัดการเฉลิมฉลองในโอกาสที่พระเจ้าแผ่นดินสิ้นพระชนม์อย่างเอิกเกริกโกลาหล มองไปทางไหนมีแต่รอยยิ้มของประชาชนที่ต่างก็ดีใจว่าหมดยุคราชแล้ว

ในขณะที่มหาชนกำลังร่า เริงกันเพราะการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของพระเจ้าปิงคละนั้น ยามคนที่ถูกพระองค์ เขกหัวประจำนั้น ไม่ร่าเริงเหมือนคนอื่น กลับนั่งร้องไห้สะอึกสะอื้น พระราชโอรสทอดพระเนตรเห็นแล้วก็มีความสงสัย เพราะทั้งเมืองไม่มีใครร้องไห้เศร้าโศกให้แก่พระราชบิดาเลย มีเฉพาะยามคนนั้นคนเดียว พระองค์จึงถามยามว่า "คนทั้งเมืองเขาไม่ร้องไห้ เพราะพระราชาสวรรคตเลย แต่ท่านคนเดียวร้องไห้ ท่านร้องไห้เพราะเศร้าใจที่พระราชบิดาเราสวรรคตหรือ"

ยามกราบทูลพระราชโอรสว่า "ข้าพระองค์มิได้ร้องไห้เพราะพระราชาสวรรคต แต่ข้าพระองค์ร้องไห้เพราะเกรงว่า พระเจ้าปิงคละนี้หารุณโหดร้ายนัก เมื่อสิ้นพระชนม์ไปยัง

ยมโลกจะต้องไปทารุณโหดร้ายกับยมบาลอีก เมื่อยมบาลถูกพระราชอาของคันทารุณแล้ว จะส่งให้พระราชอาของคันทมาเป็นมนุษย์อีก ทุกวันนี้ศีระของข้าพระองค์สบายดีแล้ว ถ้าพระราชอาของคันทถูกยมบาลส่งตัวมาอีก ศีระของข้าพระองค์คงเจ็บอีก ข้าพระองค์ร้องไห้เพราะเหตุนี้พระเจ้าข้า"

พระราชโอรสต้องบลดบใจยามเฝ้าประตูว่า พระเจ้าบึงคละนั้นเราช่วยกันเผาด้วยไฟถึงพันเล่มเกวียน ดับด้วยน้ำหลายร้อยหม้อ ท่านอย่ากลัวเลย พระเจ้าบึงคละไม่กลับมาอีกแน่¹

พระเจ้าแผ่นดินสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏพระนามทางทารุณโหดร้าย คือ สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 ที่ชาวบ้านทั่วไปรู้จักพระองค์ในนามว่า พระเจ้าเสือ พระราชอาของคันททรงหาความสำคัญบนความเดือดร้อนและความตายของประชาชน อย่างเช่นครั้งหนึ่ง พระองค์เสด็จไปล้อมจับช้างป่าที่นครสวรรค์ คราวนั้นเป็นหน้าฝน น้ำฝนท่วมไปทั้งป่า คนที่ถูกเกณฑ์มาทำค่ายต้องลุยน้ำทำค่ายทั้งกลางวันและกลางคืน จนเข้าเปียกทุกขเวทนา บางคนก็พิการ บางคนก็เสียชีวิตเพราะอดอาหาร ยิ่งไปกว่านั้น ระหว่างค่ายหลวงที่ประทับกับค่ายล้อมช้างป่า นั้น มีบึงใหญ่อยู่ระหว่างกลาง (คงเป็นบึงปรเท็ด) เวลาพระองค์จะเสด็จไปจับช้างป่า จะต้องอ้อมเป็นระยะทางไกลมาก จึงมีพระราชโองการให้พระราชโอรสเกณฑ์คนหนึ่งหมื่นคนมาทำถนนข้ามบึงให้เสร็จภายในหนึ่งคืน พระราชโอรสเกณฑ์คนหนึ่งหมื่นคนทำเสร็จภายในคืนนั้น เมื่อพระองค์ทรงช้างพระที่นั่งเสด็จไปถึงกลางบึง คงจะถมดินไม่ทัน ช้างพระที่นั่งเหยียบถล่มจมลงไป แต่ช้างพระที่นั่งถอนขึ้นได้ พระองค์ทรงพิโรธ พระราชโอรสหาว่าพระราชโอรสทั้งสองจะฆ่าพระองค์เพื่อแย่งราชสมบัติ ด้วยความหวาดระแวงผสมความโกรธ จึงเจ้โอพระแสงของ้าวไล่พันราชโอรสสองพี่น้อง แต่พระราชโอรสทั้งสองเสด็จหนีไปทัน ต่อมาก็จับจนได้ และมีพระคำรัสให้ขังสองพี่น้องไว้พร้อมให้เขียนคนละสามสิบที่หึ่งเข้าหึ่งเย็นทุกวัน จนข้าหลวงคนสนิทต้องลงไปอุ้มขังอัญเชิญสมเด็จพระเทพามาตย์มาทูลขอพระราชทานอภัยโทษ เรื่องจึงยุติ

เรื่องที่ถูกกล่าวมานั้นเป็นเรื่องที่ผิดศัพทราชาธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งความจริงพระองค์น่าจะมีความสงสารประชาชน แต่กลับสร้างความสะดวกให้ประชาชนและพระราชโอรส

¹ พระสุครและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ทุกนียาคชาคก. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526), เล่ม 3 ภาคที่ 3, หน้า 468.

เรื่องที่ร้ายกว่านั้นของพระองค์ท่านยังมีอีกในพระราชพงศาวดาร กล่าวว่ กษัตริย์พระองค์นี้¹ ชอบร่วมสังวาสกับนางสาวรุ่นที่ยังไม่มีระดู นางใดคนหนึ่งได้ก็พระราชทานเงินทองผ้าแพรพรรณต่าง ๆ นางใดคนหนึ่งไม่ไหวส่งเสียงร้อง พระองค์จะพิโรธเอาพระพาหา (ข้อศอก) กระแทกที่ยอดอกของนางนั้นให้ตายเสีย นี่คือ ความสนุกของผู้มีอำนาจที่ชอบหาความสนุกบนความตายของคนอื่น พระพุทธองค์ตรัสว่า คนเราจะได้เกิดเป็นมนุษย์มีโช่ง่ายเลย ต่อนาน ๆ จึงจะได้เกิดเป็นมนุษย์สักครั้งหนึ่ง บางที่บุญมีได้เกิดเป็นมนุษย์และได้เป็นพระมหากษัตริย์ด้วย ควรจะประพฤติในราชธรรมโดยเฉพาะในอวิหิงสา คือ ไม่เบียดเบียนประชาชนให้เดือดร้อนเพราะความสนุกของตนเอง แต่พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่กำลังกล่าวถึงนี้ พระองค์หยาบซ่าเหลือเกิน พระองค์ทำไปได้อย่างไร ในเด็กสาวที่ยังไม่มีระดู แต่ถ้าพระองค์ร่วมสังวาสเฉย ๆ ก็คงจะเป็นเรื่องพอน ไม่ต้องถึงกับฆ่าให้ตาย แต่นี่พระองค์ลงโทษถึงตาย เพราะเด็กทนไม่ไหวแล้วส่งเสียงร้อง การประพฤติดังพระราชาวาญนี้ เมื่อพระองค์สวรรคตแล้วจะช่วยส่งพระองค์ไปสวรรค์ได้หรือ คงจะเหมือนที่พระพุทธองค์ตรัสว่ากษัตริย์ที่ลงอาญาอย่างผลุนผลัน ชื่อว่าทำลายตนเอง สวรรคตแล้วจะไปเกิดในนรก

4.10 ขันติ ความอดทน

ในวงการแคบ ๆ ที่เราพอสังเกตเห็นได้ เราจะพบว่าคนที่เป็ระดับหัวหน้า ถ้าเป็นคนอ่อนไหวง่าย เช่น ฉุนเฉียวง่าย เป็นคนเจ้าอารมณ์ รู้เห็นหรือฟังอะไรที่ไม่ถูกใจ ก็แสดงความรู้สึกโกรธออกมาทันที หรือเมื่อได้เห็นหรือได้ฟังอะไรที่ถูกใจก็แสดงความดีใจจนออกนอกหน้า คนเช่นนี้จะถูกมองว่าเป็นคนไม่เหมาะที่จะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคน ในทำนองเดียวกัน ถ้าคนที่เป็ระดับหัวหน้าเป็นผู้ที่มีความอดกลั้น มีความเยือกเย็นสุขุม รู้เห็นหรือได้ฟังอะไรที่ไม่ถูกใจก็แสดงท่าทีเฉย หรือเมื่อได้ประสบเหตุการณ์อะไรที่ถูกใจก็ไม่แสดงความดีใจจนออกนอกหน้า รู้จักไว้ท่า ไว้เชิง คนอย่างนี้ใคร ๆ ก็ต้องยอมรับว่า เป็นผู้เหมาะที่จะเป็นหัวหน้าคน

¹พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของ
คุรุสภา, 2504). เล่ม 2. หน้า 200.

แม้หัวหน้าระดับต่ำ ๆ ยังมีความจำเป็นที่ต้องมีคุณธรรมด้านความอดกลั้น จะป่วยกล่าวไปใยถึงพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นประมุขของประเทศปกครองมหาชนเป็นล้าน ๆ คน ที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีขันติความอดทนเป็นอัครยาชัย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติขันติความอดทนหรือความอดกลั้นเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ 9 ของพระเจ้าแผ่นดิน

ความอดทนในที่นี้ พระพุทธองค์หมายถึงความอดกลั้น เมื่อประสบสิ่งที่ไม่ถูกใจ กล่าวคือคนที่ประสบอารมณ์ที่ไม่ถูกใจ แล้วเก็บความรู้สึกไว้ไม่แสดงออก หรือไม่มีปฏิกิริยาโต้ตอบอย่างนี้ เรียกว่าผู้มีความอดทน

อันความอดกลั้นโดยไมยอมโต้ตอบต่อบุคคลที่มาทำให้เกิดความไม่พอใจนี้มีอยู่ 2 ลักษณะ

ลักษณะที่หนึ่ง อดกลั้นไม่ยอมตอบโต้ เพราะกลัวจะถูกทำอันตราย อย่างเช่น คนบางคน เมื่อถูกอีกคนหนึ่งดูหมิ่นก็อดกลั้นไว้ ไม่กล้าโต้ตอบ เพราะกลัวเขาจะต่อเยาะ อันเนื่องมาจากตนต่อเยาะเขาไม่ได้ การอดกลั้นในลักษณะนี้ หากใช้เป็นคุณธรรมไม่ เป็นเพียงความอดกลั้นเพื่อให้ตนรอดพ้นจากความเดือดร้อน คนที่มีความอดกลั้นในลักษณะนี้ ถ้าคนที่มาดูหมิ่นนั้นเป็นคนอ่อนแอกว่าตนแล้ว ตนคงจะไม่มี ความอดทนแน่ คงจะต้องตอบโต้ด้วยวาจาหรือมือไม้อย่างแน่นอน แต่ถึงจะเป็นความอดทนเพราะความกลัวก็จริง ก็ยังนับว่าเป็นความอดกลั้นที่มีประโยชน์ เพราะทำให้เรื่องร้ายทั้งหลายสงบลง

ลักษณะที่สอง อดกลั้นเพราะคุณธรรม ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้ถูกดูหมิ่นนั้นมีกำลังสูงกว่าสามารถจะทำอะไรต่อผู้นั้นก็ไม่ได้ เพราะตนมีกำลัง แต่ก็ไม่ได้ทำเพราะมีความอดทนไว้ภายใน ความอดทนในลักษณะนี้เท่านั้นที่เรียกว่าการประพฤติกุศลธรรม

พระเจ้าแผ่นดินโดยปกติแล้ว เป็นผู้ที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จในแผ่นดิน ฉะนั้น ถ้าประชาชนคนใดมาทำให้เสื่อมพระเกียรติ และพระองค์ยังอดกลั้นไว้ได้ ความประพฤติกุศลของพระองค์อย่างนี้เรียกได้ว่าทรงมีพระขันติธรรม แต่ส่วนใหญ่แล้วจะไม่มีพระราชอาองค์ไหนอดกลั้นได้ ในกรณีที่ถูกผู้อยู่ใต้ปกครองทำสิ่งที่ไม่ถูกพระทัย จะป่วยกล่าวไปใยถึงคนอื่น ๆ แม้แต่พระราชโอรสของพระองค์เอง บางครั้งความมีอำนาจทำให้ลืมความเป็นพ่อลูกกันเสีย หวาดระแวงแต่ว่าลูกจะแย่งราชสมบัติ อย่างเช่น สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่แปด (ขุนหลวงสรศักดิ์) ทรงช้างพระที่นั่ง

ข้ามฝั่งไปตามถนนที่รับสั่งให้พระโอรสทั้งสององค์เป็นแม่กองถมฝั่งให้เสร็จภายในหนึ่งคืน เผอิญตรงกลางฝั่งมีน้ำลึกถมดินไม่แข็งพอ เวลาทรงช้างมาถึง เท้าช้างเหยียบจมลงไปดินอ่อนพระองค์ก็ได้พิจารณาแล้วว่าพระโอรสทั้งสองจะฆ่าพระองค์ เพื่อแย่งราชสมบัติ จึงยกของ้าวจะฟันลูก แต่พระโอรสสองคนน้อยยกของ้าวขวางไว้ทันจึงรอดตาย ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว นี่ถ้าพระโอรสสองคนองขวางไม่ทัน พระโอรสสองคนที่ตั้งสวรคตไปเพราะความหวาดระแวงของพระราชบิดาไปแล้ว นี่คือ ความไม่รู้จักอกคณันย์ยั้งของพระเจ้าแผ่นดิน เอาแต่พระทัยของพระองค์เอง เป็นผลร้ายสร้างความเดือดร้อนแก่กระทั่งสายเลือดของตนเอง ดังนั้น ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานขันฉัตรมาให้ เป็นธรรมของพระเจ้าแผ่นดินจึงเหมาะสมโดยประการทั้งปวง

4.11 อวิโรธนะ ความหนักแน่นในธรรม

นักปราชญ์ในพระพุทธศาสนา กล่าวว่า พระราชาทั้งหลายนี้มีพระบรมราชโองการเป็นอาวุธ คนเป็นจำนวนมากถึงความสิ้นชีวิต เพราะเพียงพระราชโองการ เพราะเหตุนั้นในฐานะตำแหน่งพระมหากษัตริย์ เป็นดุจบิดาของประชาชนในแว่นแคว้น จึงควรมีความหนักแน่น ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ แม้เพียงคำพูด หรือลากสักการะ เพราะหากว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงหุเบา เชื่อคนง่าย บุคคลผู้อยู่ในราชสำนักเดียวกันที่ไม่ชอบกัน ก็อาจจะทูลให้พระราชประหารชีวิตเสียได้ เพราะตามธรรมดา ข้าราชการมักมีความอิจฉาริษยากัน คนไหนพระเจ้าแผ่นดินโปรด คนนั้นจะถูกพวกราชสำนักด้วยกันริษยา เมื่อเกิดความริษยาแล้วก็คิดกำจัด วิธีการคิดกำจัดก็ไม่ยากอะไร เพราะถ้าพระเจ้าแผ่นดินหุเบา ใช้เพียงลมปากกล่าวหาว่า ผู้นั้น ผู้นี้จะแย่งราชสมบัติเพียงเท่านั้น พระราชาที่ไม่มีคุณธรรมก็จะสั่งประหารชีวิตผู้นั้นทันที การที่ผู้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นบิดาของประชาชนแล้วจับประชาชนผู้เป็นประจักษ์ไปลงโทษทั้ง ๆ ที่เขาไม่มีความผิด การดำรงตำแหน่งผู้ปกครองรัฐของผู้นั้นจะต้องถูกตำหนิว่าบกพร่อง เพราะอะไร เพราะไม่สามารถคุ้มครองชีวิตของผู้บริสุทธิ์ให้อยู่อย่างปกติสุขได้

ดังนั้น เพื่อเป็นหลักค้ำประกันในความผาสุกของประชาชนที่ไม่ให้ใครมายึดพระโอษฐ์พระเจ้าแผ่นดินฆ่าศัตรูของตนได้ พระพุทธองค์จึงวางหลักธรรมสำหรับผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินข้อที่สิบไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดินควรมีความหนักแน่นไม่เชื่อคำพูดของใครง่าย ๆ

ลักษณะของความเป็นผู้หนักแน่นอีกประการหนึ่ง คือ ไม่แสดงออกถึงความอยากได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกินไป หรือจนออกนอกหน้า ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ปวงชนทั้งหลายยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐ ถ้าแสดงออกจนถึงอาการที่เรียกในภาษาชาวบ้านว่างกแล้ว ราคาของความเป็นประมุขน่าจะตกลงไป หรือบางพระองค์ยังมีได้เป็นประมุข แต่มีสิทธิ์ที่จะได้เป็น อย่างเช่น พระโอรสของกษัตริย์ทั้งหลาย ถ้าพระโอรสองค์ไหนแสดงออกถึงว่าอยากได้ราชสมบัติจนเกินไป มีการเตรียมการวางแผนเพื่อจะได้ชนะพี่น้องคนอื่น ๆ แล้วได้ครองราชสมบัติ พระโอรสนั้นประชาชนจะไม่พอใจให้ขึ้นครองราชสมบัติ แต่กลับจะสนับสนุนยุวราชที่หนักแน่น สุขุม ไม่แสดงออกถึงความอยากได้จนออกนอกหน้า ยุวราชที่มีพระอัยยาศัยคั้งนี้ จะมีโอกาสได้ราชสมบัติมากกว่า หวังผู้มีปัญหาก็จะมาเข้าเป็นพวกให้การสนับสนุน

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีเหล่าพระราชโอรสหลายพระองค์ แสดงออกถึงความอยากได้ราชสมบัติ แต่แล้วก็ไม่สมหวัง ผู้ที่ไม่แสดงออก เพราะมีความหนักแน่นมั่นคงกลับได้ราชสมบัติแทนที่น่าจะยกมาศึกษาเป็นตัวอย่าง คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาธิราช พระมหากษัตริย์ลำดับที่เจ็ดแห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์คงมีพระราชโอรสธิดาหลายองค์ แต่ที่ปรากฏในพงศาวดารมีสามองค์ คือ เจ้าอ้ายพระยา เป็นพี่ เจ้ายี่พระยา เป็นน้ององค์ที่สอง เจ้าสามพระยา เป็นน้ององค์ที่สาม พระราชบิดาคงหนักพระทัยในเรื่องมอบราชสมบัติ ไม่ทราบว่าจะมอบให้พระราชบุตรองค์ไหน ความจริงสิทธิ์น่าจะให้แก่เจ้าอ้ายพระยาเพราะเป็นพี่ แต่เจ้ายี่พระยาก็คงไม่ยอม เพราะแสดงออกถึงความอยากได้เหมือนกัน ถ้าพระองค์ตกลงพระทัยให้กับใคร ราชบุตรทั้งหลายคงจะฆ่ากันตายหมด พระองค์จึงตัดสินใจตัดสินพระทัยไม่ดำเนินการอย่างใด ปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม หลังจากพระองค์สวรรคตแล้ว

เมื่อตัดสินพระทัยอย่างนี้แล้ว จึงหาทางแยกพระราชโอรสทั้งสามออกจากกัน คือ ให้เจ้าอ้ายพระยา พระโอรสองค์พี่ไปครองเมืองสุพรรณบุรี ให้เจ้ายี่พระยาไปครองเมืองแพรกศรีราชา ให้เจ้าสามพระยาไปครองเมืองชัยนาท

ถ้าสังเกตดูแล้วจะพบว่าพระองค์ให้เจ้าอ้ายพระยาไปครองสุพรรณบุรี เหมือนกับสิ่งเป็นนัยให้เจ้าอ้ายพระยาได้เป็นกษัตริย์ เพราะให้ไปครองเมืองที่ใกล้ที่สุด เมื่อมีอะไรเกิดขึ้น

จะได้เสด็จมาได้ก่อนคนอื่น และเมื่อพระองค์สวรรคตในปี พ.ศ. 1967 ความก็เป็นจริงตามที่พระองค์คาดไว้ กล่าวคือ เจ้าอ้ายพระยาหวังจะได้ราชสมบัติ จึงยกพลจากสุพรรณบุรีเข้ามากรุงศรีอยุธยา ส่วนเจ้ายี่พระยา ก็อยากจะได้เหมือนกัน จึงยกพลมาจากเมืองแพะศรีราชา ดูเหมือนแต่ละองค์ได้ยกพลมาคอยอยู่แล้ว ก่อนที่พระราชบิดาจะสวรรคต กล่าวคือ เจ้าอ้ายพระยา ยกพลมาคอยอยู่ที่วัดพลับพลายชัย ตำบลปามะพร้าว ส่วนเจ้ายี่พระยา ยกพลมาชุมนุมอยู่ที่วัดชัยภูมิทางตลาดเจ้าพรหม เมื่อพระราชบิดาสิ้นพระชนม์ ทั้งสองพระองค์ก็ยกพลเข้าในเมือง หวังจะชิงราชสมบัติ แล้วทั้งสองก็ไปพบกันที่เชิงสะพานป่าถ่าน เมื่อพบกันแล้ว ความสำนึกในความเป็นพี่น้องไม่มีเลย มีแต่ความโกรธแค้น ที่คิดว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะมาทำลายความยิ่งใหญ่ของตัวเอง พอเห็นหน้ากันบนคอช้างก็ยกพระแสงของ้าวขึ้นฟันกัน แล้วก็สมความปรารถนาทั้งคู่ คือ พระศอขาดสบบอยู่บนคอช้างทั้งสององค์

เมื่อคนที่อยากได้ฆ่ากันตายแล้ว ก็เหลือคนที่ไม่แสดงออกถึงความอยากได้ คือ เจ้าสามพระยา มุขมนตรีทั้งหลายจึงไปอัญเชิญเจ้าสามพระยามาครองราชสมบัติ เหตุการณ์นี้เป็นที่ประหลาดใจของคนทั้งหลาย และก็พากันคิดว่าเป็นบุญของเจ้าสามพระยาที่จะได้ราชสมบัติ จึงบันดาลให้เจ้าพี่ทั้งสองฆ่ากันตายไปเอง โดยที่เจ้าสามพระยาไม่มีเสี้ยนหนามในราชสมบัติเลย ใครจะคิดอย่างไรก็ตามที่ ผลก็ปรากฏว่าเจ้าสามพระยาได้ราชสมบัติเพราะมีความหนักแน่น ไม่หวังในราชสมบัติจนเกินไป ถ้าพระองค์หวังราชสมบัติแล้วยกพลมาแย่งกับเขาด้วย พระองค์อาจจะถูกฆ่าสิ้นพระชนม์ไปก่อนก็ได้ แต่เหตุการณ์นี้ได้เป็นเช่นนั้น ก็เพราะพระองค์ประทับอยู่เฉยๆ ปล่อยให้เขาแย่งกันไป แล้วผลสุดท้ายก็เป็นของพระองค์ นี่คือ ผลของอวิโรธนะราชธรรม ที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ สำหรับพระเจ้าแผ่นดินปฏิบัติ

4.12 บทสรุป

พระเจ้าแผ่นดินเป็นเหมือนพ่อของประชาชน เพราะฉะนั้นเมื่อประชาชนซึ่งเป็นเหมือนลูกของพระเจ้าแผ่นดินคนใด หากจนไม่มีทรัพย์จะเลี้ยงชีพ ผู้อยู่ในฐานะพ่อจึงควรรีให้ทานแก่คนเหล่านั้น อันนี้เป็นราชธรรมข้อที่หนึ่ง

พระราชอาชญาผู้เป็นประมุขของรัฐ ถ้าหากไม่มีศีล ประพฤติผิดราชประเพณี หาทายโยน ความผิดให้สามัคคีอื่น เพื่อจะแย่งเอาภรรยาของเขามาเป็นสนมหรือมีพระอภัยค้ายุร้าย ล่าคน โดยไม่มีเหตุผล เป็นการสร้างความเดือดร้อนเจ็บแค้นให้ประชาชน ดังนั้น เพื่อประพฤติพระองค์ให้สมฐานะเป็นประมุข จึงควรมีศีลห้าประจำพระองค์ ข้อนี้เป็นราชธรรมข้อที่สอง

พระมหากษัตริย์ผู้ครองรัฐ มีหน้าที่บำรุงสุขให้แก่ประชาชน ถ้าประชาชนมีความทุกข์เดือดร้อน ในฐานะพระมหากษัตริย์ บางครั้งต้องบริจาคสิ่งของมีค่าควรเมือง เพื่อความสุขของมหาชน บางครั้งต้องยอมทนทุกข์ด้วยพระองค์เอง เพื่อความสุขของประชาชน และบางครั้งต้องยอมสละความสุขส่วนพระองค์ เพื่อความผาสุกของประชาชนทั่วไป ข้อนี้เป็นราชธรรมข้อที่สาม

องค์พระนราธิปคัย ผู้เป็นเจ้าของชีวิตประชาชน ควรมีพระอภัยค้ายี่ตรง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยมกับผู้อยู่ใต้ปกครอง แม้ผู้อยู่ใต้ปกครองมีแ้วแห่งความยิ่งใหญ่ในอนาคต ก็ควรสนับสนุนด้วยความจริงใจ นี่เป็นราชธรรมข้อที่สี่

พระกษัตริย์ ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน มีอำนาจสูงสุดในรัฐ แม้จะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในแผ่นดิน แม้จะเป็นที่เคารพยกย่องของประชาชน หากพระองค์มีพระอภัยค้าย่นมวลง สุภาพ อ่อนโยน ย่อมเป็นที่ประทับใจของมวลชนอย่างสูงสุด ดังนั้น พระราชาผู้เป็นประมุขรัฐ จึงควรมีความอ่อนโยนเป็นพระนิสัย นี่เป็นราชธรรมข้อที่ห้า

พระมหากษัตริย์ผู้เป็นเจ้าของชีวิตมหาชน ต้องประพฤติพระองค์ให้เป็นที่ยเกรงกลัวของคน ที่ประพฤติผิดกฎหมาย และวางพระองค์ให้เป็นที่ยเกรงขามของผู้กำลังจะทำความผิดกฎหมาย การจะวางพระองค์เช่นนั้นได้ พระองค์ก็ต้องยกย่องคนที่ทำดีและลงโทษคนทำผิด โดยไม่เห็นแก่หน้าใคร ข้อนี้เป็นราชธรรมข้อที่หก

พระราชอาชญาผู้มามีพระเดชเป็นที่ครันคร้ามของมหาชน ไม่ควรแสดงความพิโรธให้พรั้าเพื่อ และเมื่อพิโรธอยู่ ไม่ควรสั่งลงอาญาผู้ใด เพราะเมื่อพระราชอาชญาพิโรธแล้ว ย่อมสร้างความทุกข์ให้ประชาชน ดังนั้น พระราชาจึงควรประพฤติพระองค์ไมโกรธ นี่เป็นราชธรรมข้อที่เจ็ด

พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงธรรม ไม่ควรสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนด้วยการริตภาชี ไม่ควรสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนด้วยการหาความสนุกบนความทุกข์ของคนอื่น นี่เป็นราชธรรมข้อที่แปด

พระราชผู้เป็นที่ยกย่องของมหาชน ควรมีพระอัธยาศัยยกย่องต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
ทั้งหลาย เมื่อประสบสิ่งที่ไม่ถูกพระทัย ควรเก็บความรู้สึกไว้ ไม่แสดงความรู้สึกภายในให้ปรากฏ
นี้เป็นราชธรรมข้อที่เก้า

พระจอมมรรชน ควรเป็นผู้หนักแน่นในธรรม ไม่เชื่อคนง่าย ไม่เห็นว่าสิ่งทั้งหลายเป็น
จริง เพียงคำพูดของบริวาร มีพระทัยมั่นคง ไม่แสดงความโทมนัสเมื่อผิดหวัง ไม่แสดงความพอ
พระทัยจนเกินงามในสิ่งที่อยากได้ นี้เป็นราชธรรมข้อที่สิบ

คำถามประจำบทที่ 4

1. มีเหตุผลอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติการให้ทานเป็นศัพทศีลธรรมข้อต้นของพระเจ้าแผ่นดิน โปรดอธิบายให้เห็นความจริง
2. คนสามัญทั่วไปผิดศีลห้า ข้อใดข้อหนึ่งหรือทั้งหมด ผู้อื่นจะมองว่าเป็นคนชั่วขึ้นมาทันที แต่ถ้าพระราชาทรงผิดศีลห้าข้อใดข้อหนึ่งจะไม่มีใครมองว่าพระองค์เป็นคนชั่ว ท่านเห็นศีลข้อไหนบ้างที่พระราชา ทรงทำผิดแล้วจะถูกตำหนิว่าเป็นพระราชาที่ชั่ว จงอธิบาย
3. ทานกับการบริจาค มีความแตกต่างกันอย่างไร อธิบายให้เข้าใจ
4. พระราชาจะปฏิบัติพระองค์อย่างไร จึงจะเรียกว่าชื่อตรงต่อผู้อยู่ใต้การปกครอง จงอธิบายพอได้ใจความ
5. ท่านเห็นความจำเป็นหรือไม่ว่า พระเจ้าแผ่นดินจะต้องมีความสุภาพอ่อนโยน ถ้าเห็นด้วย จงอธิบายให้เห็นความจริงว่า ความสุภาพอ่อนโยนมีประโยชน์ต่อพระเจ้าแผ่นดินอย่างไร
6. พระราชาต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะทำให้พระองค์มีเดชเป็นที่เกรงขามของคนชั่วทั้งหลาย โปรดอธิบายหลักการปฏิบัติ
7. ท่านมีตัวอย่างที่พระเจ้าแผ่นดินพิโรธจนประสพความวิบัติหรือไม่ ถ้ามีจงยกตัวอย่างมาพร้อมวิจารณ์
8. อาการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเบียดเบียนประชาชนมีกี่วิธีอะไรบ้าง จงแจแจงมาพอได้ใจความ
9. ความอดทนอันเป็นราชธรรมข้อที่ 9 หมายถึงอะไร จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างความเสียหายอันเกิดจากความไม่อดทนของพระราชามาให้พิจารณา
10. ความหนักแน่นในธรรมของพระราชา หมายถึง การปฏิบัติอย่างไร จงยกตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรม